

**PRAVO UMJESTO PRAVEDNOSTI:
ŽIDOVSKA IMOVINA POD
NARODNOM VLAŠĆU**

Anna Maria Grünfelder

Zagreb 2019

PRAVO UMJESTO PRAVEDNOSTI : ŽIDOVSKA IMOVINA POD NARODNOM VLAŠĆU

Sažetak:

Preživjeli povratnici iz nacističkih logora smrti u Jugoslaviji, koja je od 7. ožujka 1945. godine uspostavila komunističku vladavinu, morale su brzo shvatiti da ne mogu računati na državnu pomoć: ni repatrijacija, niti reintegracija u jugoslavensku državu, državi nisu bili prioriteta. Programske deklaracije i zakoni velikim su djelom ostali mrtvo slovo na papiru. Pokazat ću to na primjerima povrata imovine, pružanju liječničke i terapijske skrbi za preživjele traume, te socijalno zbrinjavanje žrtava koje su ostale ne samo bez članova obitelji, nego i bez svoje imovine i materijalne egzistencije.

U trenutku kapitulacije Njemačkog Reicha, Glavni stožer savezničkih snaga u Europi (SHAEF) suočavao se s otprilike 11-13 milijuna raseljenih osoba, koje će nakon završetka rata trebati repatriirati ili za njih pronaći mogućnosti za novu egzistenciju. Među 14 različitih nacija kojima su pripadali „Displaced persons“ (DPs)¹, nalazili su se, po njihovoj procjeni, između 150-200 tisuća Jugoslavena (u savezničkim procjenama nema raščlanjivanja kontingente po pripadnosti pojedinim jugoslavenskim narodima ili narodnostima). Procjene Saveznika obuhvaćale su i 20.000-30.000 Židova.²

Vlada Demokratske Federativne Republike Jugoslavije (osnovana 7. ožujka 1945.) opredijelila se za primjenu načela obaveznog povratka odnosno repatrijacije svojih građana i građanki, koji su za vrijeme rata, iz ma bilo kojeg razloga, boravili izvan Jugoslavije (u granicama od 6. travnja 1941. godine).

¹ Saveznički glavni stožer (SHAEF) razlikovao je među raseljenim osobama - civilima koje su se tijekom rata našle više ili manje udaljeno od svojih uobičajnih domova "- grubo" razvrstavao po tome, potječu li iz neprijateljskih zemalja (Enemy-DPs: Nijemci, Austrijanci, Japanci - Hrvati nisu spomenuti!), zasebna kategorija bili su bivši neprijateljski saveznici, koji su promijenili stranu u ratu („Ex-enemy“-DPs: Talijani, Finci, Rumuni, Bugari, Mađari). Zasebnu kategoriju sačinjavale su osobe bez državljanstva, odnosno državljani koji nisu mogli dokazivati državljanstvo ili nacionalnost, zatim sovjetski DP zbog obaveznog repatriiranja, osobe čije se nacionalno podrijetlo promijenilo uslijed teritorijalnih promjena, i, naposljetku, žrtve progona zbog rase, vjere ili političkog opredjeljenja te ne-njemački kolaborateri: W. JACOBMEYER; Vom Zwangsarbeiter zum heimatlosen Ausländer. str. 30.

² Brigitte HALBMAYR; Emigration - Flucht - Vertreibung. Migrationsbewegungen oesterreichischer Juedinnen und Juden nach Palaestina 1934-1948. u: A. HAGEN i dr. : Flucht in die Freiheit. str. 29-98, ovdje. str. 38.

Raseljene osobe trebalo je repatrirati iz nacističkih koncentracijskih logora u Njemačkom Reichu i okupiranim odnosno pripojenim predjelima Europe, te evakuirano stanovništvo Dalmacije i Dalmatinskih otoka, većina kojeg je u bivšim britanskim logorima u Sjevernoj Africi, djelom i u Južnoj Italiji tražili spas od njemačke okupacije svoje domovine. Naposljetku, repatrijaciji su se nadali i osobe koje su od 10. travnja 1941. godine na dalje pobjegli iz novo stvorene Nezavisne Države Hrvatskoj u egzil u susjednim zemljama ili izvan Europe. Prije no što je mogla krenuti repatrijacija iz inozemstvo u pravcu Jugoslavije, valjalo je provesti „unutarnju repatrijaciju“ i vratiti u svoje predratne zavičaje žrtve „preseljenja“ kojima je njemačka okupacijska vlast, a u hrvatskoj izvedbi promijenila etničke sastave unutar Jugoslavije: i nakon 1945. godine nastavljale su se migracije: Povijest Balkanskog poluotoka bio je velikim djelom „Povijest migracija“ (Holm Sundhaussen³).

Ova značajka prvih poslijeratnih godina odredila je i status repatriraca u novoj državi. Ne baš obilna arhivska građa u Hrvatskom Državnom arhivu u Zagrebu (HR HDA) o povratku preživjelih i o njihovoj reintegraciji u jugoslavensko društvo, se u fondu „Zemaljska komisija za repatrijaciju“ (HR-HDA-1522, ZKRH), odnosi se na zakonodavstvo i na tehničku provedbu repatrijacije. U proteklom desetljeću, pak, pojavio se boom memoarske literature hrvatskih Židova, preživjelih iz nacističkih logora.⁴ Ima primjera za uspješnu reintegraciju osoba židovskog porijekla⁵ ali i dokaze za to da preživjeli nisu mogli zamišljati svoju budućnost kao Židovi u komunističkoj Jugoslaviji⁶.

³ Holm SUNDHAUSSEN, Geschichte des Balkanraumes als Migrationsgeschichte. Theoretische Überlegungen und Herausforderungen. Jahrbuch 2013, Nr. 42, S. 213-242, ovdje 213. Geschichte Südosteuropas als Migrationsgeschichte Eine Skizze

The History of Southeastern Europe as a History of Migrations. An Outline

Author(s): Holm Sundhaussen

Subject(s): Cultural Essay, Political Essay, Societal Essay

Published by: De Gruyter Oldenbourg

<http://www.anubih.ba/godisnjak/god42/40.31.pdf>

⁴ B. POLIĆ, Pariz u srcu studenta. Autobiografske zabilješke (1948-1950.) Zagreb 2010. 436, 437.

⁵ Branko POLIĆ; Imao sam sreću. Autobiografske zbilješke (1.11.1942-22.12.1945). Branko POLIĆ; Pariz u srcu studenta. Autobiografske zabilješke (1948-1950). Slavko . GOLDSTEIN; 1941: Godina koja se vraća. 2. izd. Zagreb 2007.

⁶ Zeev MILO, Im Satellitenstaat Kroatien. Eine Odyssee des Ueberlebens 1941-1945!. Konstanz 2011. Paul SCHREINER; Spašeni u Zagrebu. Sjećanje troje srodniha na hrvatski Holokaust. Zagreb 2014.

Arhivska građa o ophođenju komunističkih vlasti sa raseljenim Židovima i Židovima-remigrantima (povratnicima) ne postoji, jer službeni dokumenti pojam „Židovi“ ne „poznaju“, ne rabe „*Žrtve fašizma*“, „*antifašistički borci*“. Da se u pojedinim slučajevima radilo o Židovima, to se može zaključiti samo iz prezimena osoba poznatih iz arhivske građe vlasti NDH, iz transportnih listova za koncentracijske logore, iz dokumenata o nasilnom iseljavanju iz njihovih domova, kao i iz memoara suvremenika. Ne samo što organi vlasti komunističkog poretka nisu imali dovoljno znanja o židovstvu, a niti senzibiliteta. Uz najvažniji fond za repatrijaciju⁷, i *Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača (signatura: ZKRK, HR-HDA-306)*⁸ također pruža materijal - izjave preživjelih vezanih uz njihov povratak iz logora (ali nikakvih detalja o tijekovima repatrijacije).

Državna politika se u različitoj mjeri angažirala za pojedine skupine povratnika: Jugoslavenska gospodarska emigracija (još jedna tema, koja u hrvatskoj historiografiji nije obrađena!⁹), uživala je značajnu državnu pomoć: Ona je predstavljala financijski stupac nove države, iako su se vratili bivši radnici u prekomorskim zemljama, koji su izgubili radna mjesta, jer se rat odražava i na svjetsku trgovinu. Materijali Savjeta za narodno zdravlje (Ministarstva socijalnog staranje NRH) pokazuju, koliko je Narodnoj Republici bilo stalo do uspješnog integriranja „*radne i gospodarske emigracije*“ u novo društvo, te ih je zato i izdašno financirala, pomagala im skućiti se i ostvarivati prava iz radnih odnosa u inozemstvu - o takvoj pomoći „žrtve fašizma“ mogle su samo sanjati: No, od gospodarske remigracije, Ministarstvo narodnog zdravlja je očekivalo da će svoju domovinu Jugoslaviju promovirati u zemljama u koje su u prvoj polovini XX.

⁷ HR HDA, Hrvatski Državni arhiv Zagreb, fond 1522, www.arhiv.hr/ARHINET.

⁸ HR HDA, ZRRK, fond 306; kutija 384.

⁹ Poslijeratni povratak, repatrijacija i integracija povratnika u Hrvatskoj historiografija obrađeni su kao povratak „Bleiburških žrtava“ i zločini komunističke Jugoslavije nad pripadnicima poražene „Hrvatske vojske“ i civilima pobjeglim u Bleiburg: Martina GRAHEK RAVANČIĆ, Izručenja i sudbine zarobljenika smještenih u savezničkim logorima u svibnju 1945.... ČSP, br. 2., 391.-416. (2009) [file:///D:/Moji Dokumenti/Downloads/grahek%20\(1\).pdf/74034](file:///D:/Moji%20dokumenti/Downloads/grahek%20(1).pdf/74034). Upozoravam i na špekulacije o korištenju baraka ustaškog logora Jasenovac poslije evakuacije zatočenika, od strane NOV za ratne zarobljenike i političke kažnjene komunističke Jugoslavije: Petar BASIĆ i Mario KEVO, O problemu postojanja logora Jasenovac poslije 1945. g. u Radovi - Zavoda za hrvatsku povijest. vol. 30, Zagreb 1997. str. 300-307. 301, 307: U: [pdf \(1 MB\)hrcaak.srce.hr/file/62782](http://pdf(1).mbjhrcaak.srce.hr/file/62782). Autor priznaju da o funkcioniranju logora Jasenovcu poslije odlaska ustaše ne postoje arhivski izvori. Oni su svoj rad zasnovali na literaturi srpskih autora, ali i hrvatskih pisaca emigrantskog podrijetla.

stoljeća Jugosloveni polazili „trbuhom za kruhom“, te poticati svoje znance i rođake da se i oni odluče na povratak.

S druge strane postoje skupine jugoslavenskog stanovništva, čiji povratak komunistička Jugoslavija ni po koju cijenu nije željela: jugoslavenske Nijemce i Austrijance, koji su između 1941-1945 odlazili u Njemački Reich, bilo kao radnici, bilo u projektu „preseljenja“ i „Heim ins Reich“. ¹⁰ Iako na Potsdamskoj konferenciji iseljenje jugoslavenskih Nijemaca nije bilo predmetom dogovora, jugoslavensko ministarstvo socijalne politike DFJ 4. lipnja 1945. podnijelo na suglasnost Predsjedništvu Ministarskog savjeta DFJ odluku da jugoslavenskim Nijemcima i Austrijancima - civilima ili ratnim zarobljenicima - *neće dozvoliti povratak u Jugoslaviju*.¹¹

Bez obzira na protivljenje jugoslavenskih vlasti, zapadni saveznici kao i Sovjetske okupacijske vlasti u Austriji prebacivale bi jugoslavenske Nijemce koji su se kao „iseljenici“ i „preseljenici“ Njemačkog Reicha nalazili u Austriji, preko jugoslavenske granice. Nerijetko bi ove repatriirca britanska okupacijska vlast iz austrijskih pokrajina Koruške i Štajerske (zapadne Štajerske) ponovno vraćali Jugoslaviji. Takve objekte trzavica između Jugoslavije i Saveznike, kao i Nijemci odnosno Austrijanci, koje su se ipak domogle svojih kuća i imanja po Slavoniji, Baranji, Vojvodini i Srijemu¹² savršile bi u logorima za Nijemce.¹³

¹⁰ Vladimir GEIGER. Heimkehr. Povratak slavonskih Nijemaca nakon Drugoga svjetskog rata iz izbjeglištva / prognaništva u zavičaj i njihova sudbina. *Scrinia slavonica* 3 (2003), 521-547. V. Geiger se služio izvorima u Arhivu Jugoslavije, Arhivu Generalštaba Jugoslavije, zatim svjedočanstvima jugoslavenskih Nijemaca, te hrvatskih, srpskih i bosanskih povjesničara, etnologa, etnografa.

¹¹ V. GEIGER, na nav.mj. 532

¹² Darko DUKOVSKI; ...Istarska enciklopedija

¹³ V. GEIGER, Heimkehr. Na nav. mj. str. 525. V. i 1945., srpanj 7., Zagreb - [PDF izvadak - Hrvatski institut za povijest hipsb.hr/wp-content/.../partizanski_zlocini2-sadrzaj.pdf...u](#) Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. DOKUMENTI http://hipsb.hr/wp-content/uploads/2013/01/partizanski_zlocini1-sadrzaj.pdf - Zemaljska komisija za repatrijaciju Nijemaca pri Ministarstvu unutarnjih poslova FD Hrvatske, izvješćuje upravne odjele oblasnih, okružnih i gradskih NO-a o postupku repatrijacije (iseljavanja/protjerivanja) Nijemaca/folksdojčera - Zločini partizana....str. 179 i 1945., kolovoz 4., Osijek - Komisija za repatrijaciju Oblasnog NO za Slavoniju u Osijeku dostavlja upravnim odjelima okružnih i gradskih NO-a uputu o načinu protjerivanja, odnosno upućivanja u logore Nijemaca/folksdojčera, Zločini partizana...str. 240 .i ibid. str. 310, 1946., siječanj 18., Beograd - Ministarstvo vanjskih poslova FNRJ izvješćuje Predsjedništvo ministarskog savjeta FNRJ, da je Ministarstvu unutarnjih poslova FNRJ dostavilo prijedlog o iseljavanju/repatrijaciji Nijemaca/folksdojčera iz Jugoslavije 310.

Prema jugoslovenima mađarske nacionalnosti vlasti su bile manje rigorozne. Predsjedništvo Ministarskog savjeta DFJ odobrilo im je uvjetnom povratku, tj. sloban povratak onime koji se „nisu ogriješili o NOB“, s time da će osumnjičeni zbog ratnog zločina, biti izveden pred sud.¹⁴

Nisu se repatrirali ratni zarobljenici, osim u slučaju bolesti i nesposobnosti za rad. Liječničke komisije primjenjivale bi stroge kriterije za ocjenu radne sposobnosti, premda su se komande Jugoslavenske Armije, nadležne za zbrinjavanje ratnih zarobljenika trudile ispoštovati međunarodne konvencije o ratnim zarobljenicima. Martina Grahek Ravanić, iznosila je „neke procjene“ da je u Jugoslaviji u ratno zarobljeništvo dospjelo ca. 194.000 njemačkih vojnika, i da je u zarobljeničkim logorima i na prisilnom radu od 1945. do 1953. umrlo ili pak ubijeno oko 80.000 do 100.000 Nijemaca i Austrijanaca. Prema jugoslavenskim službenim navodima radilo se o 15.028 njemačkih zarobljenika umrlih u jugoslavenskim logorima odnosno o 10.621 ratnih zarobljenika iz svih zemalja Osovine, a koji su umrli u Jugoslaviji¹⁵. Zato se i ne može ocjeniti, jer li na primjeru ratnih zarobljenika Jugoslavija uspjela dokazati svoju pravičnost, a jugoslavensko društvo svoju miroljubivost, suzdržavajući se od nasilja i osvete. (O ophođenju Jugoslavije sa ratnim zarobljenicima, a s time u vezi i o realnim brojevima umrlih ili repatriranih, nema recentnih istraživanja).

Međutim, vlasti su vodile računa i o tome da su u Njemačkom Wehrmachtu Slaveni bili tretirani kao „manje vrijedni“, „niži po rangu“. Zarobljeni Gradišćanski Hrvati i Lužički Srbi repatrirani su u lipnju 1947. mimo reda, iako se nisu odazvali pozivu da dezertiraju iz Wehrmachta i pristupe NOV.¹⁶ Nastojanja jugoslavenske diplomacije da svom nacionalnom sudstvu privede pripadnike okupatorskih vojski osumnjičenih zbog sudjelovanja u ratnim zločinima, nije urodila plodom. Zapad, poučen montiranim procesima u Sovjetskom savezu i u zemljama pod ruskim utjecajem, pridržavao si sam pravo da s ratnim zločincima postupa prema

¹⁴ Dokumenti , Zločini partizana.....na nav. mj. 156.

¹⁵M. GRAHEK RAVANIĆ; Izručenja i sudbine, na nav. mj. 702.

¹⁶ HR HDA, ZKRH, kutija3.br. 326.

zapadnim kriterijima pravičnosti. Naposljetku je Jugoslavija odustala od Sisifog posla.¹⁷

¹⁷ Berislav JANDRIĆ; Prijepori saveznika oko zahtjeva Jugoslavije za izručenjem osumnjičenih za ratne zločine iz savezničkih izbjegličkih logora u Italiji 1945– 1947.) U:: Časopis za suvremenu povijest, Zagreb, Jg. 38, H. 2, S. 373–716: Über www.hrcak.srce.hr/file/11732.

I. Samoinicijativni povraci

Tako je grad bio sposoban i spreman prihvaćati povratnike, koji su se već u prve dane nakon kapitulacije Njemačke vraćali: civilni radnici odvedeni god 1941. i dalje na prisilni rad u industriji Njemačkog Reicha.¹⁸ Dolazili su, djelom pješice, djelom vozeći se vojnim kamionima Saveznika, željeznicom ili i zaprežnim kolima seljaka, Britanci bi primili na svoje opskrbe transporte iz okupacijske zone Koruške (Austrija) do talijanskih luka pješake na putu prema Italiji i Jugoslaviji - na taj su se način Talijani i Talijanke, Slovenci i Hrvati Primorja i Istre vraćali svojim kućama - a s njima i Poljaci, Ukrajinci, Rusi, Litvanci, svi oslobođeni ratni zarobljenici, prisilni radnici, zatočenici nacističkih koncentracijskih logora.¹⁹

Neki povratnici iz njemačkih logora za strane radnike uspjeli se domoći domovine, no ubrzo bi umrli od posljedica izrabljivanja teškim radom, izgladnjivanjem i „mrcvarenjem“ (zlostavljanjem).²⁰ Po putevima i lutanjima među ruševinama njemačkih gradovamože se zaključiti kako Jugoslaveni nisu radili samo u Njemačkoj i Austriji, nego i po svim anektiranim i okupiranim predjelima diljem Europe. Ubrzo nakon dolaska na vlast postfašističkih i prokomunističkih vlada u Poljskoj i Čehoslovačkoj, ovi su radnici bili protjerani kao „Nijemci“ ili „njemački kolaborateri zajedno s njemačkim stanovništvom Šlezije, Sudetske pokrajine, rubnih djelova Češke“.²¹

Počeli su stizati i zatočenici nacističkih koncentracijskih logora nakon oslobođenja od strane Saveznika. Slovensko-talijanska novinarka-povjesničarka-književnica Dorica Makuc skupila je svjedočanstva deportiranih Slovenki i Slovenaca u svojoj knjizi „*Le nostre ragazze vanno in Germania...*“/„*Naše dekleve grejo v Nemčijo*“²²: Slovenke i Talijanke deportirane u Ravensbrueck iz bivše „Operacijske zone

¹⁸ HDA, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača (HR HDA, ZKRK, fond 306), mikrofilm Z-2977, ZM 29/44, kutije 55; Z-2978, ZM 22/45, kutija 56;- HDA, Savjet za narodno zdravlje i socijalnu politiku NRH - Uprava za iseljeničku službu, fond 1115. A.M. GRUENFELDER; U Radni stroj Velikoga Njemačkog Reicha. Prisilni radnici i radnice iz Jugoslavije 1938/1941-1945. Zagreb,2007. 189, 190.

¹⁹ A. M. GRUENFELDER; U radni stroj. 189-200.

²⁰ HR HDA ZKRK, Z-2978, ZM 22/45, Fasz. 56.

²¹ HR HDA, Republički savjet za narodno zdravlje i socijalnu politiku -Uprava za iseljeničku službu Ministarstva socijalnog staranja NRH, kutija. 21, svi iz 1951. i 1952. godine.

²² MAKUC Dorica, *Le nostre ragazze vanno in Germania/Naše dekleve grejo v Nemčijo*. Gorizia 2005, 193-213.

Jadransko Primorje“ („Operationszone Adriatisches Kuestenland) zbog suradnje s partizanima, ili zato što su se članovi obitelji borili kao partizani, krenule su iz oslobođenog logora na vlastitu inicijativu. Na svom putu prema Jugoslaviji prolazile su kroz više oslobođenih logora, ispostava koncentracijskih ili radnih logora: Tek su tada proniknule u kojoj su mjeri anektirani i okupirani krajevi bili prožeti logorskom mrežom, tako da bjegunac iz njih nije imao mnogo šanse ostati neotkriven. U logorima su nakon oslobođenja djelovali aktivisti Međunarodnog Crvenog križa, jer su gotovo u svim logorima dotadašnji zatočnici ostali, na brizi liječničkih timova Saveznika i službe za traganje Međunarodnog Crvenog križa, koja se pobrinula i za organizaciju prijevoza kućama.²³

Naposljetku, samoinicijativno su se vraćali i demobilizirani partizani²⁴, Židovi iz emigracije u inozemstvu, i Židovi-stranci, koji su preživjeli ustaški progon na samome teritoriju NDH.²⁵

1. Repatrijacija

U Jugoslaviju je povratak iz nacističkih logorana na području okupirane Poljske bio moguć, kad je Crvena Armija na svom prodoru prema Zapadu oslobodila logor Aušvic sa svojim „ispostavama“ oko industrijskih pogona (11. siječnja 1945.godine). Tada su se jugoslavenski zatočnici logora – Židovi, zarobljeni jugoslavenski partizani, jugoslavenski pripadnici Talijanske okupacijske vojske u bivšoj Jugoslaviji, takozvani „Internati militari Italijani“²⁶ i jugoslavenski civilni radnici i radnice, raseljeni Slovenci i Slovenke – u organizaciji Poljskog Crvenog križa vraćali u Jugoslaviju kroz Mađarske koju je Crvena Armija oslobodila od Nijemaca od listopada 1944.godine. Međutim, u Jugoslaviji se njemačko-hrvatska fronta protiv jugoslavenskih partizana, koja se protezala od Podravine do ušća Drave u Dunav, a na Jugu od Drine do njenog ušća u Savu, pod udarom Crvene

²³ D. MAKUC, *Le nostre ragazze. Svjedočanstva: Dnevnik Slovenke Franke Nabergoj-Meden*, 193-203.

²⁴ Povratak kućama autori memoara nisu opisali u detaljima: B. POLIĆ, *Imao sam sreću. Autobiografske zabilješke (1.11.1942-22.12.1942)*. Zagreb 2006. 380 S. GOLDSTEIN, 1941: *Godina koja se vraća. Zeev MILO, Im Satellitenstaat Kroatien*. 246.

²⁵ Ljubomir MAYER; *Tragom jedne skoro izgubljene priče*. In: Jasminka DOMAŠ; *Glasovi, sjećanja, život. Prilog istraživanju povijesti židovskih obitelji*. Zagreb 2015. S. 251-262.

²⁶ O statusu Talijanskih „vojnih interniraca“ (IMI): *Gabrijele HAMMERMANN; Zwangsarbeit für den Verbündeten*.

Armije i partizana urušila tek 13. travnja 1945. godine.²⁷ Repatrirci koji su do travnja 1945. godine vlakovima ulazili u Jugoslaviju kroz Koprivnicu, Kotoribu ili Suboticu, bivaju upućivani u ondje na brzinu uređene prihvatne logore, odatle su mogle na svoju inicijativu krenuti na put u oslobođene predjele Jugoslavije.²⁸

Nacističke logore na području Elsassa i Zapadne Njemačke – ukupno 24 Matičnih logora s više od 1000 logorskih ispostava također su do kraja travnja 1945. godine oslobođeni od Zapadnih saveznika. Kad su se Zapadni Saveznici dne. 25. travnja 1945. rukovali na mostu nad rijekom Elbe kod Torgaua²⁹, Njemačka je uglavnom bila oslobođena; No, prometnice nisu bile slobodne – svugdje, a naročito u Južnoj Njemačkoj i kroz Austriju kretali su se raspršeni pripadnici SS-a i Wehrmachta, u cilju povući se prema Zapadu, u (iluzornu, nikad ostvarenu) „Alpenfestung“/„Alpsku utvrdu“, tako da je njihovo zarobljavanje izazivalo oružane okršaje, ali i mrtve i ranjene s obje strane. Repatrijacija prema Jugu iz okupacijskih predjela Zapadnih saveznika, morala je biti odložena do bezuvjetne kapitulacije njemačkih oružanih snaga. Bivši zatočnici su, po naredbi savezničkih upravitelja bivših konclogora ostajali u njima i organizirali su si boravak u uvjetima slobode, sa sviješću da su preživjeli i da će se vratiti u svoje domove – ako ti domovi još postoje.

Židovima, ali i „komunistima“ deportiranim u nacističke logore, okupatori i domaći kolaboracionisti su, prije ili poslije hapšenja i deportacije, nasilno oduzeli stanove, kuće, njihove radnje, trgovine, poduzeća, sve njihove nekretnine i njihove pokretnine: Međutim, jugoslavenske radne postaje u svojim emisijama za Jugoslavene izvan domovine, uvjeravale su kandidate za repatrijaciju da njihovu imovinu čuva država; država ju je uzela „pod sekvestar“, pod nadzor i zaštitu sve do njihova povratka. Repatrirci nisu imali druge mogućnosti – morali su vjerovati

²⁷Goran KOROV; Proboj Srijemskog fronta. Na. http://www.antifasisticki-vjesnik.org/hr/prenosimo/6/Proboj_Srijemskog_fronta/149/12.4.2017 . Nakon proboja Srijemskog fronta snage Jugoslovenske armije za nepun mesec dana oslobodile su čitavu teritoriju okupirane Jugoslavije, i Istru i Slovenačko primorje, a neke jedinice dospele su i do Trsta. Pred udarima Jugoslovenske armije kapitulirala je grupa armija "E" i zarobljen je general Aleksandar fon Ler, odgovoran za razaranje Beograd, aprila 1941. godiničice.

²⁸ HR HDA-1522, Zemaljska komisija za repatrijaciju NRH (ZKRH), kutija...

²⁹ MDR-Zeitreise: Ein Handschlag geht um die Welt. 24.4.2020 eitreise/der-handschlag-an-der-elbe-ausstellung-torgau 100.html .

državnom obećanju, iako je zavladała skepsa i slutnja da imovinu, jednom u rukama birokracije, možda više neće dočekati.

Iskustva, što će ih povratnici iz rata stekli, različita su i oprečna: Državni nadzor i zaštita nije u svakom slučaju značila povrat stanova, ponovno privređivanje u vlastitim poslovnim prostorijama, bilo je zakonskih nelogičnosti i administrativnih zavrzlama: skepsa se pokazala i te kako opravdanom.

O različitim iskustvima preživjelih bivših vlasnika nekretnina i pokretnina postoji bogata memoarska literatura: Iskustva i dojmovi autora memoara biti će ovdje sučeljavani s uvjetima rekonstruiranim iz obimnih fondova državne administracije. Imovinskopravno zakonodavstvo komunističke vladavine prikazali su Tomislav Anić³⁰ i Marijan Matićka³¹. Autori nisu ulazili u pitanje, kako su se zakonski propisi primjenjivali, i s kakvim posljedicama po posjednike, korisnike, prijašnje i aktualne vlasnike. Implementacija tada izdatih „Odluka“ i „uputa“ „narodne vlasti“, koje na dan definitivnog kraja okupacije u Jugoslaviji nisu mogle dobiti status „zakon“, svejedno su izdavani „sa zakonskom snagom“. Njihova primjena je započela još za vrijeme rata, gdje god su se uspjele u neprijateljskim ofensivama domoći terena i zadržati ga. Vlasti su očito računale i na to da će imovinama oduzeta prijašnjim vlasnicima između 1941/1942. godine - imovina Srba, Židova, ali i romska imovina, te ona progonjenima ustaškog režima - kao „napuštena imovina“, ostati kao „startni kapital“ za obnovu zemlje; drugim riječima: nisu očekivali povratak prijašnjih vlasnika ili zahtjeve za naknadu. Rješavanje krupnih problema samo na području smještaja velikog broja beskućnika – izbjeglica iz ratnom opuštenih predjela zemlje, koji su se nadali rješavanju stambenog pitanja u gradovima, zatim povratnika iz zarobljeništva, egzila i iz logora - zahtijevalo je više improvizacije i iznuđivalo hitro, pa zato i stihijsko rješavanje potreba stanovništva. „Po hitnom postupku“ je i Židovska bogoštovna općina u Zagrebu mogla opet useliti u svoju predratnu zgradu (Palmotićeva 16)³² S druge strane, u rješavanju tih problema sudarili su se volja i idealizam s ideološkim fanatizmom,

³⁰ Tomislav ANIĆ; Normativni okvir podržavljenja imovine u Časopisu za suvremenu povijest (ČSP), god. 39, br. 3., 819.-832. Zagreb, 2008.

³¹ Marijan MatATICKA; Zakonski propisi o vlasničkim odnosima u Jugoslaviji (1944-1948.g) u: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest (RZHP, vol. 25, Zagreb, 1992), str. 123-145.

³² Ivo GOLDSTEIN; Holokaust u Zagrebu. Zagreb 2001, str.525.

osvetoljubljem i pohlepom. Glavni dokumenti koji su regulirali buduće ophođenje komunističke vlasti s materijalnim dobrima i njihovim preživjelim vlasnicima, zatim s korisnicima, pljačkašima i „preuzimačima“ napuštenih ili oduzetih nekretnina odišu odlučnošću kažnjavati one kojim se pripisivala odgovornost za rat i okupaciju: „Nijemce“, tj. njemačke državljane (uključivši osobe iz zemalja pripojenih Njemačkom Reichu, tj. Sudetske Nijemce i Austrijance), kao i jugoslavenske građane-pripadnike njemačkoj narodnosnoj skupini. Na njih se prema „Odluci“ Prezidijuma Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) od 21.studenog 1944.godine primjenjivalo načelo kolektivne odgovornosti. Osvetoljublje je u prvom planu. Fondovi u Hrvatskom Državnom arhivu u Zagrebu, fond Zemaljske uprave narodnih dobara (ZUND,HRHDA-313), Fond Ministarstva financija NRH (HR-HDA-283, MF NRH) i fond Ministarstva socijalne politike (HR-HDA-292, MSS³³): Kako je u sve vrste transfera imovina moralo biti uključeno pravosuđe, to sam pronašla relevantne podatke u fondu Javno tužništvo NRH (HR-HDA- 421, JT NRH,), a od kraja 1945. godine, i Prezidijum Narodne vlade NRH (HR-HDA- 279) bio je uključen u pitanja povrata imovine ili naknade za nju.

Jugoslavij se nije smatrala dužnom pružati zadovoljštinu Židovima koji su nakon ustaške pljačke imovine svoja prava na naknadu ili povrat još jednom izgubili u tijeku izgradnje nove Jugoslavije. Intervencije stranih zemalja, gdje su progonjeni našli utočište i novu egzistenciju, nisu polučili uspjeh.

³³ Ministarstvo je do studenog 1945.godine nosilo naziv „Ministarstvo socijalne politike NRH“, da bi 1947.godine naziv promjenilo u „Ministarstvo socijalnog staranja“. Fond zato nosi signaturu „MSS“: HR-HDA, Arhinet.hr HR-HDA-292, Ministarstvo socijalne politike (Ministarstvo socijalne politike preimenovano je 1947.godine u Ministarstvo socijalnog staranja., Sign. MSS): http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_8625: MSS, kutija 8, br. 6568 od 30.7.1945.

II. Židovska prava u normativnim temeljima „narodne vlasti“

II.1. Temeljni dokumenti – pretočeni u zakone

Dne. 13.8.1944. godine okupljali su se u Banijskom lječilištu Topusko (južno od Zagreba) pravnici iz predjela Hrvatske i Bosne pod kontrolom NOV, da bi osmislili pravne temelje nove Jugoslavije sukladno idejama Antifašističkog vijeća Narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ).³⁴ U AVNOJ-skom agendi za socijalističku obnovu Jugoslavije promjeni imovinsko-pravnih i socijalnih odnosa kao prioritet je utvrđeno traganje za ratnim zločincima – okupatorima i njihovim pomagačima. Njihov kazneni progon u Jugoslaviji bili su zadaci što ih je Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) zadalo nositeljima „narodne vlasti“ na svom II. zasjedanju, 29./30. studenog 1943. godine, sukladno i Moskovskoj deklaraciji od 1. studenog 1943. godine.

„...German officers and men and members of the Nazi party who have been responsible for or have taken a consenting part in the above atrocities, massacres and executions will be sent back to the countries in which their abominable deeds were done in order that they may be judged and punished according to the laws of these liberated countries and of free governments which will be erected therein. Lists will be compiled in all possible details from all these countries having regard especially to invaded parts of the Soviet Union, to Poland and Czechoslovakia, to Yugoslavia (...) the three Allied powers will pursue them to the uttermost ends of the earth and will deliver them to their accusers in order that justice may be done. (...)“³⁵

Za obnovu ratom opustošene Jugoslavije pravnici su, polazeći od uvjerenja da oni koji snose krivicu za rat, doprinose i njihovoj sanaciji, zacrtali metode kojima će upregnuti imovinu, koja je tijekom rata služila okupatorima za njihovu ratnu privredu, u izgradnju socijalističke Jugoslavije. Iako pravnici nisu koristili sintagmu (kojom će se poslužiti Boris Kidrič u svojim govorima u Narodnoj Skupštini, „*eksproprijacija eksproprijatora*“ i „*eksproprijacijom na patriotskoj*

³⁴ Ferdo ČULINOVIĆ; Izvještaj o Prvom kongresu pravnika iz Hrvatske, Topusko 1944 (1961.godine). file:///D:/podaci/Downloads/Zbornik_OPZ_04_03_Culinovic.pdf 826.6.2019.).

³⁵ Tekst Moskovske deklaracije: <http://www.ibiblio.org/pha/policy/1943/431000a.html> .

osnovi“³⁶, prvi proglas u tom smislu, Odluka Predsjedništva AVNOJ-a je neuvijeno precizno naznačio, tko će doći pod udar obesvlašćivanja. Predsjedništvo AVNOJ-a je dne. 21.studenoga 1944.godine, samo dan nakon ulaska partizanske vojske u glavni grad i odlaska okupatora iz njega, objavilo „Odluku“³⁷, svojevrsnu „programsku deklaraciju“ o tome, koga kažnjavati za rad i okupaciju, i kako.

Član 1: Danom stupanja na snagu ove Odluke prelazi u državnu svojinu:

t.1. sva imovina Nemačkog Rajha i njegovih državljana koja se nalazina teritoriji Jugoslavije;

t.2. sva imovina lica nemačke narodnosti, izuzev Nemaca koji su seborili u redovima Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije ili su pripadnici neutralnih država a nisu se držali neprijateljski za vreme okupacije;

t.3. sva imovina ratnih zločinaca i njihovih pomagača, bez obzira na njihovo državljanstvo, i bez obzira na državljanstvo, imovina svakog lica koje je presudom građanskih ili vojnih sudova osuđeno na gubitak imovine u korist države. Imovina jugoslovenskih državljana pada u tom slučaju pod udar ove Odluke, bez obzira da li se nalazi u zemlji, ili inostranstvu.

Član 2. Imovina odsutnih lica koja su u toku okupacije nasilno odvedena od strane neprijatelja ili su sama izbegla, prelazi u Državnu upravu narodnih dobara i njome će se upravljati kao sa poverenim dobrom do konačnog rešenja o svojini. Imovina koja je pod pritiskom okupacionih vlasti prešla u svojini trećih lica pada do daljeg rešenja pod sekvistar države...³⁸

Odgovornost za rat u Jugoslaviji bila je, dakle, Predsjedništvu AVNOJ-a izvan svake sumnje: Njemački Rajh, njegovi državljanici s imovinom u Jugoslaviji i drugi

³⁶ Tomislav ANIĆ, Normativni okvir podržavljenja imovine Hrvatskoj/Jugoslaviji 1944-1946. U: Časopisu za suvremenu povijest (ČSP), br. 3., Zagreb 2008; 25-62; ovdje 25; također Nada KSIĆ KOLANOVIĆ, Začeci društvenovlasničkih odnosa na oslobođenom području SR Hrvatske u toku narodnooslobodilačke borbe. U: Časopis za suvremenu povijest (ČSP) god.18, Zagreb 1986, str. 1-17, ovdje str.1.

³⁷ AVNOJ sve do konstituiranja prve provizorne Vlade Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ) dne.7.ožujka 1945.godine službeno komunicira „Odlukama“, a izvršna tijela u „federalnim jedinicama“ (Republikama) Uputama i propisima. Međutim, od službenog kraja rata, dne. 9.svibnja 1945.godine izlaze i „Zakoni“. Njih će konstituenta ili potvrđivati ili mijenjati ili odbacivati: Marijan MATICKA, Zakonski propisi o vlasničkim odnosima u Jugoslaviji (1944–1948)“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 25 (1992), 123-148. Ovdje str.124.

³⁸ *Službeni list DFJ*, br. 2, 6. II. 1945., 13.-14. v.T.ANIĆ; Normativni okvir, <https://hrcak.srce.hr/16176> 35.

državljeni, uključivši jugoslavenski državljani njemačke narodnosti. Saveznici i sama novo osnovana Njemačka nisu dvojili; Njemačka je svoju krivicu izrekom priznavala i udovoljavala svojoj odgovornosti, poglavito prema napadnutim zemljama i narodima, poglavito za zločin Holokausta.³⁹ Međutim, Predsjedništvo AVNOJ je u svojoj Odluci od 21.11.1944. godine krivicu svaljila ne samo na Njemački Reich, tj. na nositelje državne vlasti Njemačkog Reicha, nego kolektivno, na stanovništvo Njemačke u cjelini, a zatim još i na Nijemce-jugoslavenske državljane.⁴⁰

Kad je Predsjedništvo AVNOJ-a 21.11.1944. donijelo odluku o prijelazu imovine u državno vlasništvo, njegovo Povjereništvo za industriju i rudarstvo osnovalo je Državnu upravu javnih dobara (DUND). U federalnim jedinicama (budućim Narodnim Republikama) nastale su zemaljske uprave.⁴¹ Zemaljska uprava narodnih dobara za Hrvatsku osnovano je temeljem odluke Predsjedništva ZAVNOH-a od 29. siječnja 1945., no aktivno je počela raditi odlukom Povjereništva industrije Predsjedništva ZAVNOH-a od 22. ožujka 1945. Odlukom Privrednog savjeta FNRJ 10. siječnja 1946., poslovanje uprava narodnih dobara prešla je u ministarstva (jer je tada zaključen proces prijelaza imovine u državno vlasništvo).⁴²

³⁹ Prije osnivanja Međunarodno tribunala za ratne zločine u Nürnbergu, Saveznici su u svojim okupacijskim zonama u Njemačkoj provodili sudske postupke, te su uočili problematičnost utvrđivanja krivice i odgovornost, odvajati individualne i zapovijedne odgovornosti, odgovornost građanstva i cjelokupnog naroda: V.: Jürgen Finger, Sven Keller, Andreas Wirsching: *Vom Recht zur Geschichte. Akten aus NS-Prozessen als Quellen der Zeitgeschichte*. Göttingen 2009, [ISBN 3-525-35500-9](https://www.isbn-international.org/view/title/1352535500). Suđenja ratnim zločincima i zločincima protiv čovječnosti u Austriji: Claudia KURETSIDIS-HAIDER, Österreichische KZ-Prozesse. Eine Übersicht. U: *Justiz und Erinnerung*. Hrsg. v. Verein zur Förderung justizgeschichtlicher Forschungen und Verein zur Erforschung nationalsozialistischer Gewaltverbrechen und ihrer Aufarbeitung. H.12 / Dezember 2006, str. 14-21.

⁴⁰ Komunističke vlasti su odlučile nakon rata protjerati jugoslavenske Nijemce iz zemlje i zabraniti im povratak. Odluka o tome donesena je na sjednici Državne komisije za repatrijaciju koja je održana u Beogradu 22. svibnja 1945.godine. *Službeni list Demokratske Federativne Jugoslavije*, god. 1, br. 2, Beograd, 6. veljače 1945., 13.Odluka je potvrdjena na u prvoj sjednici Konstitucije 1.12.1946.godine. Marijan MATICKA, Zakonski propisi 127.j. Povratnici njemačke pripadnosti vlasti bi nakon povratka ili ponovno protjerale preko jugoslavensko-austrijske (tj. Britanske okupacijske) granice ili internirale u logore za Folksdojčere: Anna Maria GRÜNFELDER, „Displaced Persons“ aus Jugoslawien seit 1945. U: *Südost-Forschungen* (SOF), Nr.74, Regensburg 2015, str.78 HR HDA fond ZUND, fond br. 313, kutija 1, „Upute“.

⁴¹ BAŽDAR Zdenka, Arhivsko gradivo Zemaljske uprave narodnih dobara. <https://hrcak.srce.hr/file/312820>. http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_9730, Zagreb, 2006.godine.

II.2. Dileme i problemi u provedbi

Predsjedništvo AVNOJ-a pak, krivicu odredi apriori bez sudskih postupaka za utvrđivanje odgovornosti. Kažnjavanje – za sve kategorije okrivljenih podjednako: oduzimanje imovine i njeno korištenje za potrebu države: i jugoslavenske državljani-pripadnici njemačkoj narodnosnoj skupini, osim onih koji su se borili u redovima Narodnooslobodilačke vojske (Čl.1, st.2).

„Odluka“ je zadala načelna i općenita rješenja: Tijekom provedbe člana 1, st. 1 „Odluke“⁴³ („Nijemci“) pojavljivale su se dvoumice. Kako postupati s jugoslavenskim pripadnicima njemačke narodnosti koje žive u mješovitim brakovima s partnerima naroda i narodnosti Jugoslavije i kako tretirati njemačke državljane austrijskog podrijetla, podariti im specijalan status s obzirom na činjenicu da je Austrija u Moskovskoj Deklaraciji bila proglašena „Prvom žrtvom Hitlerove agresije“ – ili pak izjednačavati ih s njemačkim državljanima, imajući u vidu činjenicu da su Austrijanci „Anschluss“ velikom većinom željeli i pozdravljali.

Dilemu oko mješovitih brakova jugoslavenskih državljana njemačke narodnosti riješila je prvo „Uputa“ Zemaljskog vijeća Narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOJ) od 25. ožujka 1945. godine (broj T 9/45) i naredba objavljena dne 8. lipnja 1945. godine u Službenom listu DFJ pod nazivom „Tumačke tačke“: Ne smiju se oduzeti niti prava niti imovine pripadnicima njemačke manjine, koji su stupili u mješovite brakove s osobama jednih od jugoslavenskih naroda ili narodnosti (slovačke, rusinske, mađarske, rumunske...itd). *Spomenuti su i mješoviti brakovi jugoslavenskih Nijemaca sa supružnicama i suprugama jevrejske narodnosti*“. asimiliranim osobama koje su se, premda njemačkog porijekla ili njemačkog prezimena, deklarirali Slovencima, Hrvatima, Srbima, a pored toga nisu ni pomagali okupatoru. *„Neprijateljima“ su definirani pripadnici njemačke narodnosti, koji su se za vrijeme okupacije deklarirale Nijemcima ili važile kao takve, bez obzira na to, kakvim su se deklarirali prije rata, (tj. prije 6. travnja 1941. godine) i bez obzira da su prije rata važili kao asimilirani kao Hrvati, Slovenci ili Srbi*“. *Nadalje, ne smiju se oduzeti građanska prava i imovina jugoslavenskim državljanima njemačkog podrijetla koju su pripadali NOV i sudjelovali u NOB-u, niti onima koji su bili prije rata asimilirani, a za vrijeme rata*

⁴³ HR HDA, MF, fond 283, kutija 43 br 244 od 6.1.1948: br. 3909 od 4.3.1948., br. 387 od 81.1948. b. R255 i 258 iz 1947. godine.

nisu bili članovi Kulturbunda ili Njemačke narodnosne zajednice, i koji nisu podlijegli pritiscima okupatora da se deklariraju članovima Njemačke narodnosne zajednice. Zaštitu neće uživati osobe koje su se svojim držanjem pod okupacijom ogriješile o NOB

Glede austrijske imovine AVNOJ je bio na stanovište da i ona spada pod njemačku manjinu - iz više razloga. Austrija je od 13.3.1938. bila sastavnim dijelom Njemačkog Reicha; u trenutku donošenja odluke (21.11.1944.g.) pripojenje Austrije Njemačkom Reichu bilo je još uvijek na snazi.⁴⁴ Status Austrijanaca u novoj Jugoslaviji problematiziran je, kad su – nakon ulaska partizana u Zagreb – iz raznih skrovišta izašli austrijski emigranti⁴⁵ i prijavili se Ministarstvu unutrašnjih poslova NRH s prijedlogom da će osnovati „Austrijski antifašistički odbor“ („Austrijski antifašistički komitet“), kao interesno zastupstvo Austrijanaca koji bi se još pojavili, i austrijskih komunista koji će htjeti ostati u Jugoslaviji.⁴⁶ „Austrijski antifašistički odbor“ („Österreichisches Antifaschistisches Komitee“) steklo je priznanje i dozvolu za rad od Ministarstva unutrašnjih poslova današnje „Federalne Hrvatske“. Odbor je čak dobio pismo s preporukom Austrijske Državne kancelarije, Dr. Karla Rennera, takoreći „polu-službeni“ status.⁴⁷ Međutim, Predsjedništvo Narodne Vlade Hrvatske“ poništi odobrenje Ministarstva

⁴⁴ Državna uprava narodnih dobara (DUND) je 29.8.1945.godine upozorila Zemaljsku upravu koja je u posetupanju s imovinom jugoslavenskih Nijemaca razlikovala imovinu austrijskih državljana i vlasnika od one nijemačkih vlasnika da je to nedopusivo: HR HDA; ZUND, kutija 2, br. 13763/1338 od 29.8.1945. Ministar industrije Andrija Hebrang je pored Austrijanaca i Nijemci i Sudetske Nijemce izuzimao iz sekvestracije i konfiskacije :br. 1436/45 od 28.5.1945. ZUND i DUND su se 14.9.1945. dogovorili da se za imovinu Austrijanaca zainteresirana jugoslavenska ministarstva s predstavnicima austrijskih poduzeća postavi imenovati jednog delegata u poduzeća, koji će kontrolirati poslovanje : ibid. br. 13765/45 od 14.9.1945. I Češka imovina doživjet će takav tretman, iznimku, s obzirom na uvjete nacističke okupacije u Austriji i Čehoslovačkoj. ib.e 13182/45 od 7.9.1945. DUND ZUNDU. Stav Ministarstva unutaršnjih poslova DFJ na upit iz jedne federalne jedinice u predmetu: ZUND, kutija 2, br. 17205 od 27.9.1945.g.,; br. 15740/1738 od 9.10.1945.godine; također kutija 11, Pov. 243/45 od 21.9.1945. MUP NRH svim Narodnim odborima - Austijance ne štedjeti!.. - Jugoslavenska delegacija pri sAvezničkoj kontrolnoj komisiji u Madžarskoj morala je i u Madžarskoj pronaći imovinu Nijemaca, koji su do 1945.godine bili dijelom okupiranog područja Jugoslavije (Baranja, Bačka). Ibid. kutija 2, ZUND Ibid. br. 18018/1629 od 14.12.1945.godine. Tajn T 550/1945 od 19.12.1945.

⁴⁵ Jedan od trojice emigranta koji su sebe predstavljali kao vodstvo „Austrijskog antifašističkog komiteta“, bio je kasnije predsjednik Židovske bogoštovne općine u Innsbrucku, rođeni Poljak, ali bečki mladić Ernst Beschinski. Ernst Beschinsky rodio se kao Manek Willner u Poznanu. Za svoj bijeg iz Beča u Jugoslaviju 1938.godine prisvojio identitet „stvarnog“ Ernsta Beschinskog, rođenog 1912. u Brnu, koji je iz Beča emigrirao u Palestinu, gdje je netom nakon emigracije i umro. Njegov životopis u obliku „razgovora“ (s 2018.godine odavno pokojnim Manekom-Ernstom pretvorio u roman Povjesničar Izraelitske zajednice u Innsbrucku, Norbert HOFINGER: Maneks Listen – ein Roman. Innsbruck 2018.

⁴⁶ Niko HOFINGER, Maneks Listen. Roman.

⁴⁷ HR HDA, Predsjedništvo Vlade NRH, fond 278, kutija 1- „Austrijski antifašistički odbor“.

unutrašnjih poslova (br. 1691/45 od 6.9.1945.godine), a „preporuku“ Državnog kancelara Republike Austrije (br. 1080-pol/45 od 6.9.1945) stavi „ad acta“ uz pismenu bilješku: *„Neće se primiti na znaje“*. 15.XII.1945. Obrazloženje: Narodna vlada Hrvatske donijela odluku da će Austrijance izjednačiti s njemačkim državljanima i na Austrijance primjenjivati iste mjere koje važe za Nijemce.⁴⁸ Podrobnije obrazloženje za izjednačavanje Austrijanaca s Nijemcima pružio je Privredni savjet Predsjedništva AVNOJ-a ZUND-u: Austrija je od 13.ožujka 1938.godine bila sastavnim dijelom Njemačkog Reicha, te je „to još uvijek“ (22.veljače 1945.godine postojao je Njemački Reich; tvrdnja je, dakle, točna). Međutim, ministar industrije u NRH Andrija Hebrang je podržavao i dalje povlašten status Austrijanaca i zagovarao uključivanje Sudetskih Nijemaca. Pridobio je Državnu upravu za to da se za imovinu Austrijanaca zainteresirana jugoslavenska ministarstva s predstavnicima austrijskih poduzeća dogovore o tome da će jugoslavenski predstavnici u dotadašnjim (još) austrijskim poduzećima i miješanim korporacijama umjesto potpunog rasvlašćivanja austrijskih udjela postaviti svoje „delegate“ koji će voditi i kontrolirati poslovanje.⁴⁹ Hebrang je i Češkoj izborio isti tretman, s argumentom da je i Češka postala žrtvom njemačke okupacije i iste političke sudbine pod nacističkom okupacijom.⁵⁰ Jugoslavija je 1955.godine za austrijsku imovinu Austriji uplatila sumanrnu naknadu⁵¹

Na imovinu privatnih osoba-austrijskih državljana i privatnih poduzeća u austrijsko (su)vlasništvu vlasti nisu priznavale (ne može se ustanoviti je li razlog bila zla namjera ili nesnalaženje ili nepoznavanje) povlasticu izborenu za „austrijsku imovinu“ (imovinu austrijske države odnosno državnih poduzeća). Kako za konfiskaciju tako i za sekvestraciju većina narodnih odbora i njihove službe za upravu imovine primjenjivale bi rješenje: ime/prezime njemački, prema tome „njemački državljanin“ i zato Čl.1, t.1 „Odluke“. Iz toga je popisa razvidno kako su austrijski poduzetnici i privatne osobe prepoznatljivih židovskih prezimena i

⁴⁸ HR HDA, Predsjedništvo Narodne vlade Hrvatske, kutija 1, br. Pov. 228/45 od 22.12.1945..

⁴⁹ HR HDA, ZUND br.1436/45 od 28.5.1945. i. br. 13765/45 od 14.9.1945

⁵⁰ HR HDA ZUND br.13182/45 od 7.9.1945

⁵¹ Rješavanje pitanja austrijske imovine sa FNRI prema Austrijskom Državnom ugovoru (Bečkom Državnom ugovoru) sa savezničkim i pridruženim državama od 15.5.1955.godine i daljnji razvitak v. BUNDESGESETZBLATT Jahrgang 1962 Ausgegeben am 20. Juli 1962 47. Stück

prezimana koja su mogla biti židovskog podrijetla, godine 1938. prebacili imovinske vrijednosti u bivšu Jugoslaviju:

Dr. Oskar Berger-Waldenburg (Wien VIII, Albertgasse 34), je kupio dionice i deponirao i u hrvatske banke;

Tvrtka Julius Meinl A.G. - kava i kolonijalna roba, držala je u Hrvatskoj nekretnine, koje su s inventarom, robom i materijalom tada (1938.godine⁵²) procjenjene na ca. 12 milijuna dinara i 510 raznih dionica.

Baron Eugen Rothschild iz Beča, dioničar „Continentalnog dioničkog društva za trgovinu željezom, Zagreb, ostavio je 1945.godine svoje dionice, čija je vrijednost iznosila 37% ukupne vrijednosti društva.

Tvrtka Koh-i-Noor i **C. Hardtmut**, Tvornica olovaka, austrijsko-njemačko-češka ,vegrupacija sudjelovala je u zagrebačkoj tvornici, čiji je vlasnik, Robert Sandor Fürst ubijen.

Felix Auer nasljedio je većinski paket dionica Tvornice tanina u Sisku. Konfiscirani su, jer su bili deponirani kod „Wiener Bankverein“ u Zagrebu. Felix Auer javljat će se u ožujku 1953.godine iz SAD sa zahtjevom za odštetu⁵³. Međutim, novac, vrijednosni papiri i dionice pripadali su državi, a ona je unaprijed isključila odštetu za takvu imovinu.⁵⁴ Felix Auer nasljedio je većinski paket dionica Tvornice tanina u Sisku. Konfiscirani su, jer su bili deponirani kod „Wiener Bankverein“ u Zagrebu. Felix Auer javljat će se u ožujku 1953.godine iz SAD sa zahtjevom za odštetu⁵⁵. Međutim, novac, vrijednosni papiri i dionice pripadali su državi, a ona je unaprijed isključila odštetu za takvu imovinu.⁵⁶

Kastner&Öhler: Osnivači veletrgovine u Zagrebu bili su Paul Kastner, rođen 1879. godine u Beču, jugoslavenski državljanin, sa stanom na Jabukovcu br. 35.,

⁵² ZUND je za vrijednosti koje je 1945.godine trebala procjeniti, uzimala kao osnov vrijednost iz 1938.godine.

⁵³ HR HDA, JT, kutija 16, br.4316.

⁵⁴ HR HDA, MR N RH, kutija 72, br. 24763.

⁵⁵ HR HDA, JT, kutija 16, br.4316.

⁵⁶ ⁵⁶ HR HDA, MR N RH, kutija 72, br. 24763.

i Franjo Öhler, rođen 1887. godine u Grazu, njemački državljanin, s dozvolom boravka u Jugoslaviji do 30. srpnja.⁵⁷

Uz njih popis austrijske imovine u Jugoslaviji 1945.godine obuhvaća značajan broj privatnih osoba, malih dioničara i ulagača.⁵⁸ Primjer: Bečaninu Leonu Toboljskom, ubijenom u ustaškom logoru, konfiscirane su dionice u Zagrebačkoj tekstilnoj industriji⁵⁹. I Židovska općina Linz (koja se 1938.godine sama raspustila, a poslije rata više nije reaktivirala) ostala je bez svojih dionica u jugoslavenskoj šumarskoj industriji.⁶⁰

Narodni odbor u Bjelovaru je morao ispraviti jednu svoju odluku o bračnom paru, kojem je dao konfiscirati svu imovinu sukladno čl. 1 AVNOJske odluke, tj. kao Nijemcima, te ih je dao otpremiti u logor za Nijemce Pisanci, zatim u Krndiju. Zlata i Oskar Hafner su u svojim pretstavkama naveli su da uopće nisu Nijemci, nego da su se 1941. godine, kad je „Kulturbund“ vršio pritisak na njih, ostajali pri svojoj odluci i deklarirali se Hrvatima. Hafnerovi su prijavili jednog svojeg mještanina koji se htio dokopati njihove imovine, tako da ih je „denuncirao kao Nijemce“ i dao uputiti u logore za Nijemce, u Pisanicu, kasnije u Krndiju. Okružni narodni odbor u Bjelovaru udvoljio je pretstavkama Hafnerovih i dao provjeravati njihove navode da ne samo što nisu ni Nijemci a kamoli „Kulturbundovci“, nego da su se 1941.godine deklarirali Hrvatima. Ustvrdivši da doista nisu Nijemci, nego naprotiv, Česi, oslobođeni su dne.24.10.1945.godine iz logora, a Okružni narodni odbor u Bjelovaru ukinuo rješenje o konfiskaciji imovine.⁶¹

Schermer Artur i Flora-Ella, austrijski emigranti u SAD i američki državljanin, imali su u Dubrovniku kuću. Nju su vlasti podržavale, sukladu Odluci AVNOJA od

⁵⁷ Rođaci i kompanjoni tvrtke, Fürth Georgu i Elzi 1939. godine nije dopušten ulazak u Jugoslaviju, jer su u Austriji već bili izgubili svoju imovinu „arizacijom“. Ipak su se uspjeli spasiti u Primorje i završiti u talijanskom logoru za Židove, 'u Kraljevici. 22.4. 1939. HR HDA, BH-ODZ, kutija 26, br 20077/1939.O poslijeratnoj sudbini trgovinske kuće do pretvorbe u lanac „NAMA“: Roy YEOMANS, Purifying the Shop Floor.Kastner and Oehler Department Store As a Case Study of Ayanisation in Wartime Europe. www.academia.edu/38133133/purifying_the_shop 12.1.2019

⁵⁸ HR HDA; ZUND kutije 42-50

⁵⁹ HR HDA, ZUND; kutija 44, br. 9583

⁶⁰ HR HDA, ZUND, kutija 44.

⁶¹ HR HDA, ZUND; kutija 75, br. 60936/46 od 89.12.1946.godine.

21.11.1944.čl. 1, kao njemačku imovinu, zbog podrijetla „iz Njemačke“.⁶² Kuća je bila oštećena u ratu, ali useljiva. Zato ju je preuzela u svoje vlasništvo Hrvatska Zemaljska banka-filijala u Dubrovniku.⁶³

Analogan slučaj bila je udovica Adela Werber rođj. Rosenzweig, udovica Georgeja Rosenzweiga. Adela je bila rođena Austrijanka, a udajom za Georgeja stekla je jugoslavensko državljanstvo.⁶⁴ Analogni slučaj je Dr. Erna König, koja je tražila povrat kuće u Zagrebu.⁶⁵

Čak i kad bi austrijski vlasnici nosili imena s dodatkom „Israel“ (za muške osobe) ili Sara(h) za žene, na što su austrijski (i njemački) Židovi bili prisiljeni od 1. travnja 1938. godine (tj. neposredno nakon „Anschlusa“ Austrije), kad se, dakle, iz njihovih punih imena moglo iščitavati židovsko podrijetlo i zaključiti da se kod njih u Jugoslaviji radilo o izbjeglicama od nacista, kad se dakle trebalo primjenjivati čl.2 „Odluke“, hrvatske bi vlasti postupale formalistički besdušno.⁶⁶

„Neprijateljska“ imovina i zato predviđena za podržavljenje, bila je prema Čl.1 stava 3 „Odluke“, imovina osuđenih ratnih zločinaca, bilo jugoslavenskih državljana ili stranaca, imovina ma gdje bi ona bila, u zemlji ili u inozemstvu. U Čl.2, pak, Predsjedništvo AVNOJ regulira imovinu sasvim drugačije kategorije vlasnika: imovinu, koju su njezini „sopstvenici“ *morali napustiti* –pod pritiskom: bilo da su im imovinu na silu oduzeli okupatori i njihovi pomagači, bilo da su morali bježati, spašavajući goli život. Njihova imovina prelazi u Državnu upravu narodnih dobara i njome će se upravljati kao sa poverenim dobrom do konačnog rešenja o svojini. Čl.2 obuhvaća, nadalje, i imovinu, koja je pod pritiskom okupacionih vlasti prešla u svojinu trećih lica pada do daljeg rešenja pod sekvestar države.

Dvije odredbe, koje se odnose na(HR-HDA- 279) sasvim suprotstavljene kategorije vlasnika – na žrtve okupacijskih vlasti i na okupatore: Iz ovoga je detalja razvidno, kako je autoru „Odluke“ bilo do stvaranja temelja za oduzimanje imovine, ali ne i za ciljne „mete“ obesvlašćivanja. Odredba je od ključnog značenja

⁶² ibid. kutija 16, Pov. br. 421/52 i 4322/52 od 15.10. i 9.11.1952.

⁶³ HR HDA, JT, kutija 16, br. Pov. 421/52 i 422/52 od 15.10.1952.g.

⁶⁴ ibid. kutija 16, Pov. br. 437/52

⁶⁵HR HDA, JT, kutija 16, br. Pov. 456/52 od 14.11.1952.

⁶⁶ U fondu „Javno tužništvo“(JT), fond br. 421 u Hrvatskom Državnom arhivu u Zagrebu, kutije 14-20 nalaze se rješenja o konfiskaciji ili sekvestraci s kasnijom konfiskacijom vlasništva austrijskih Židova, pokretnina i nekretnina.

za sve one koji su postali žrtvama ustaškog progona: za Židove, Srbe, Rome. Njihovu napuštenu imovinu preuzima država – ali privremeno, radi zaštite od otuđenja, oštećenja. Kako će se status te imovine „konačno riješiti“?

II.3. „Tumačenja“- Provedbene upute

Tko će biti nadležan za rješavanje? Sve te nesigurnosti i dvoumice morale su rasčistiti provedbeni propisi, koji su, pak, počeli izlaziti nakon početka 1945.godine. Bez svoje krivnje imovine lišeni vlasnici nisu dobili jamstvo da će je im država vratiti, a njihov status je, povrh toga, stavljen u kontekst onih koji se optužuju za rat i ratne zločine. Kao da je AVNOJ izjednačavao ratne zločince i njihove žrtve. Iako su različiti bili pravni učinci za vlasnike iz čl.1 i čl.2, „optika“ je bila uvrijedljiva za žrtve progona, koje su ostale bez svoje imovine i bez egzistencije. U rješavanju takvih slučajeva neki će Narodnooslobodilački odbori, ali i sudske vlasti upozoravati da su napuštenu imovinu preuzeli ili sami okupatori ili njihovi pomagači, radili s njom i na taj način pomagali okupatoru, te doprinosili nastavku rata. Poglavitito kad su se ukazale prilike da se za državu svojata poduzeća s nekad židovskim vlasnicima ili dioničarima, a koja su nakon bijega vlasnika otkupili ili vodili kao povjerenici treći poduzetnici i poslovođe, koji su se nakon dolaska na vlast partizana dali u bijeg. Bijeg rukovodilaca do 1945.godine aktivnih poduzetnika izazivao je u novu vlast odmah sumnju da bjegunci bježe od „opravdane osvete“ naroda i(li) nadrodne vlasti.⁶⁷

Za neposrednu primjenu „Odluka“ se pokazala premalo preciznom, isuviše općenitom. Zato je Zemaljsko antifašističko vijeće Narodnog oslobođenja (ZAVNOH) dne 22.veljače 1945.godine izdalo „Upute“ (provedbene propise) za privremeni prijelaz neprijateljske imovine pod zaštitu i nadzor Državne uprave narodnih dobara.⁶⁸ Uputom br. T1/45⁶⁹ definirani su pojmovi „*neprijateljska imovina*“ („*svi oblici imovine, pokretne i nepokretne, vrijednost i vrijednosni papiri, bankovni ulozi, udjela, razna prava i potraživanja*“), i „*sekvestracija*“, tj. *državni nadzor*⁷⁰:

Upute T5 od 5. ožujka 1945. godine i br. 9/45 od 25. ožujka 1945. (te još jedna, br. T31/45 od 19. lipnja 1945. godine, podsjećanje) odnosile su se na zaštitu imovine

⁶⁷ 2. Tomislav ANIĆ, Podržavljenje stranog kapitala u Hrvatskoj/Jugoslaviji 1945-1946 na primjeru poduzeća Thonet Mundus d.d. u većinskome švicarskom vlasništvu. ČSP god.39, br.1-2, Zagreb 2008, str. 25-62. (819-832). Isti: Povijest poduzeća „La Dalmatienne“ - imovinsko-pravne mijene. U: Radovi - Zavod za hrvatsku povijest, vol. 48, 2016. str. 405-426 ovdje 417, 420, 421 file:///C:/Users/User/Downloads/RZHP_48_25_ANIC_405_426.pdf.

⁶⁸ M.MATICKA, Zakonski propisi. str. 134.

⁶⁹ „T“ pred brojem znači „Tajno“. Dokumenti pod brojem „T“ nose i napomenu „Tajno“.

⁷⁰ „Upute“ se nalaze u kutiji br. 9 fonda 313 (ZUND).

bez vlasnika ili zakonskog nasljednika – na vlasnike nepoznatog boravka, na nestale, osobe u izbjeglištu i osobe koje nisu imale mogućnosti odazvati se i dogovoriti s vlastima svoj status. U dokumentima se naglašava da se takva imovina stavlja pod „sekvestar“ ili državnu upravu, radi zaštite od otuđivanja, oštećenja, bezakonskog korištenja, kao i radi zaštite prava bivših vlasnika. Njima bi se imovina odmah vratila, na temelju sudske odluke. Javiti bi se mogli i bliski rođaci ili zakonski nasljednici – detaljne upute glede njihovih prava na napuštenu imovinu vlasti bi izdale naknadno pojašnjenje.

Ministarstvo pravosuđa NRH sugeriralo je ZAVNOH-u ograničenje izdavanja imovine rodbini: trebalo je ograničiti mogućnost izdavanja imovine osobama koje nisu ostale bez svoje imovine, kako se ne bi „gomilalo preveliko bogatstvo u rukama pojedinaca“.

Sekvestracija“ je, s druge strane, bila mjera oduzimanja imovine iz ratnog profiterstva, imovine kupljene od ustaša, za koju je kupac morao znati da je opljačkana od žrtava progona. U takvim slučajevima sekvestracija je prethodila konfiskaciji. Prvovlasnik, kojem je imovina najprije oduzeta, da bi je onda „preuzimači“ prodali, morao bi dugo čekati, dok sudovi ne donose presude zbog ratnog zločina. U takvim slučajevima sekvestrirana roba trebala odmah prelaziti u svojstvo konfiscirane robe, s time da konfiskacija počinje čim je pokrenut sudski postupak, čak i kad još nije bio pokrenut postupak, ali je djelo zbog koje se odredi konfiskacija, počinjeno. To su morali pokrenuti općinske, kotarske i okružne komisije za utvrđivanje ratnih zločina. „Prvovlasnik“ je definitivno ostao bez prava na povrat ili odštetu⁷¹.

U Uputi br. T5/45 od 25. ožujka 1945. godine, ZAVNOH naredi narodnooslobodilačkim odborima da radi što učinkovitijeg identificiranja i lociranja ratnih zločinaca tijesno surađuju sa lokalnim komisijama za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača⁷². Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina

⁷¹ To je priznala sutkinja Ustavnog suda u Zagrebu u svom napisu o dilemama Zakona o povratu imovine oduzete u vrijeme jugoslavenske komunističke vladavine (1996): V. Ljiljana KARLOVIĆ ĐUROVIĆ; Zakon o naknadi za imovinu oduzetu za vrijeme jugoslavenske komunističke vladavine – Praksa Upravnog suda Republike Hrvatske. U: *Zbornik Pravnog fakulteta Sveuč. u Rijeci*. Vol 29, br.1 (1991), Zagreb 2008.

⁷² Antifašističko vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije je, na II. Zasedanju, dne. 29./30.1943. u Bihaću odredio osnivanje Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. I na razini federalnih jedinica (budućih Narodnih Republika) osnuju se „Zemaljske komisije“ (Signatura u Hrvatskom Državnom arhivu, Zagreb, ZKRZ, fond br. 306). One su imale ovlasti „istraživačkih organa“ (nisu sudile nego samo utvrđivale postojanje činjeniča koje bi se okvalificirale kao „ratni zločin“); nadalje su bile ovlaštene za identificiranje osoba sumnjivih

okupatora i njegovih pomagača je, reagirajući na ovu „uputu“ naredbama komisijama da uvede posebne Odjele za neprijateljsku imovinu, koji su morali reagirati na svaku prijavu iz stanovništva, pratiti i sumnjive osobe, saslušati svjedoke i sastaviti zapisnike kao dokumentaciju za sudski progon. Za oduzimanu imovinu ratnim zločincima i njihovim pomagačima, koji su osuđeni zbog ratnih zločina, bilo od vojnih ili od civilnih sudova, određeno je da sudovi takve presude moraju dostavljati Upravnom odjelu okružnog Narodnooslobodilačkog odbora radi izvršenja.⁷³ U uputama vezanim uz konfiskaciju imovine (T9/45 od 25.3.1945. i T31/45 od 19. lipnja 1945. godine) upozoravaju se narodnooslobodilački odbori, ali i sudovi na „*naputak druga Tita*“ da treba paziti da se obiteljima osuđenih ratnih zločina ne oduzmu za život potrebna sredstva, ali i da se konfiskacijom ne umanjuje proizvodna pomoć konfiscirane imovine.⁷⁴

Zakonsko reguliranje statusa sekvestriranih dobara uslijedilo je dne. 24. svibnja 1945., *Zakonom o postupanju imovinom koju su vlasnici morali napustiti u toku okupacije i imovinom koja im je oduzeta po okupatoru i njegovim pomagača*. Prijedlog je podnio Ministarski savjet Demokratske Federativne Jugoslavije Predsjedništvu AVNOJ-a 24. svibnja 1945. godine. Riječ je o u zakon pretočen čl. 2 Avnojske odluke. „*sva imovina fizičkih i pravnih osoba na području Jugoslavije, koju su vlasnici odnosno uživaoci morali napustiti u toku okupacije zemlje, kao i*

da su tijekom rata počinili ratne zločine (definirane u „Moskovskoj“ deklaraciji): Radnje kojima su okupatorima omogućavali okupaciju i raskomadanje zemlje, „istrebljenje naroda“, deportacije (nasilno odvođenje), silovanje, mučenje i ubijanje. Od 1945.godine komisije su djelovale i preko Jugoslavenskih komisija u zemljama bivše „Osovine“, te su smijele posjećivati Savezničke logore za nacističke i ratne zarobljenike, u cilju pronalaženja osoba sumnjivih zbog ratnih zločina. Za „Konačno rješenje“ Židovstva, član Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina, zagrebački pravni Dr.Lav (Leo) Singer izradio je poseban „*Elaborat o istrebljenju Židova*“: HR HDA, mikrofilm Z-2942, dokument HR HDA 429, listovi 380-397; ovdje list 383.O ustroju i radu Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina: Martina GRAHEK RAVANČIĆ, Ustrojavanje organa nove vlasti Državne/Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača – organizacija, ustroj, djelovanje. U: Historijski zbornik, god. LXVI (Zagreb 2013), br. 1,129-172. ovdje 150. – Ista „*Narod će im suditi*“. Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača za Zagreb 1944-1947, Zagreb, 2013. O tome i Michael PORTMANN, *Kommunistische Abrechnung mit Kriegsverbrechern, Kollaborateuren. Volksfeinden' und 'Verrätern' in Jugoslawien während des Zweiten Weltkriegs und unmittelbar danach (1943-1950)*. Wien 2007, 9, 73,74

⁷³ Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina uživala je podrška od strane OZNE, koja je od 1944., od završetka njezinog ustroja djelovala u novo osvojenim predjelima tijekom velikih Neprijateljskih ofansiva od središnje i zapadne Hrvatske do središnje Bosne i Hercegovine. Osnivanje OZNE: Njezina je uloga bila na početku ispitivanje političkog držanja stanovništva na novo usvojenim predjelima NHD: RADELIĆ Zdravko, OZNA/UDBA:O razvitku obavještajnog sustava, koji je počeo 1941.godine st.62: Časopis za suvremenu povijest (ČSP), br. 1., 59.-99. (2017), str.62. KLINGER William, *Teror narodu. Povijest Ozne, Titove političke policije* (Zagreb: Večernji list, 2014), 78 (Fokus njegora rada leži na djelovanju OZN-e u Trstu i Slovenskom Primorju.

⁷⁴ M.MATICKA, Zakonski propisi, str. 135

imovina koja im je protiv njihove volje, uz naknadu ili bez nje, oduzeta kojim bilo načinom po okupatoru ili njegovim pomagačima, iz rasističkih, vjerskih, nacionalističkih ili političkih razloga, bilo da je napuštena ili da je pod pritiskom okupatorskih vlasti prešla u vlasništvo trećih osoba . Zakon potvrđuje: *Ovakva imovina vraća se odmah vlasnicima bez obzira na eventualna potraživanja držaoca :imovine protiv vlasnika u vezi s ovom imovinom* (a to su dionice, društva, udruženja svake vrste, fondovi, prava uživanja, svakovrsna platežna sredstva, potraživanja, učestvovanja u radnjama i preduzećima, autorska prava, prava industrijske svojine, kao i sva prava na napred pomenute predmete).⁷⁵ U ovom je pasusu naznačeno da je autor "Odluke" imao na umu osobe koje su svoju imovinu izgubile (prisilno napustile) zbog "*rasističkih razloga*". Potpredsjednik Skupštine Moše Pijade istaknuo je tu okolnost u svojim raspravama u Narodnoj Skupštini.⁷⁶

Zakon donosi još jednu bitnu odredbu: Čl.4 odredi da se «*preuzimačima*», kupcima i prekupcima oduzimaju dobra, što su ih od 6.4.1941. godine na dalje stekli od prvovlasnika, tj. »nasilno otuđili«, iskoristivši nevolje prvovlasnika, koji je vjerojatno bio pod prisilom što prije prodati ili na drugi način lišiti se svoje imovine i pobjeći od progona. Zakon je propisao da se protiv «preuzimača» pokreće sudski postupak. U slučaju da presuda još ne postoji ili još nije pokrenut postupak protiv «sopstvenika», predložit će privremeno stavljanje imovine pod upravu i nadzor Državne uprave narodnih dobara. Prvovlasnik oduzete imovine ili zakonski nasljednik obraćaju se nadležnom sudu radi ostvarivanja svojeg prava na povrat imovine. U slučaju uništenja ili nestanka imovine i slično, vlasnik ima pravo zatražiti naknadu štete od odgovornih osoba putem građanske parnice, odnosno korištenje propisa o naknadi ratne štete.

Zakonom se određuje i pravo nasljedstva nad takvom imovinom. Nasljednici zahtjev za nasljedstvom mogu predati godinu dana nakon završetka rata. U tom je kontekstu indikativan članak 6.: Zakonodavaoc propisuje sudu da pri donošenju odluke o predaji imovine na upravu „bliskim srodnicima sud rukovodi razlozima pravičnosti prema obitelji, ali i interesima narodnog gospodarstva, pa se u slučajevima velike imovine uprava nasljednicima ustupa samo na jednom

⁷⁵ Službeni list DFJ, br. 2/45 – citiran kod N. MICHAL BRANDL, 180; M. MATICKA, Zakonski propisi, 127

⁷⁶ M MATICKA; Zakonski propisi. 135

njezinom dijelu kako ne bi došlo do nezasluženog gomilanja bogatstva u rukama osoba kojima se ta imovina predaje na upravu. Nadležni sud također ima pravo odlučiti koji će dio imovine dati na upravu. To je bilo jedno ograničenje prava prvovlasnika i njegovih nasljednika na povrat.

Još je jedno ograničenje drastičnije: „*Gotovina, papiri od vrijednosti i dragocjenosti, predavat će se srođnicima samo ukoliko je to potrebno za dobro upravljanje imovinom, otpravljanje poduzeća ili radnje,...*”⁷⁷

Prava se zamka krije u odredbi da je povrat imovine moguć samo u *slučaju da vlasnik nije surađivao s okupatorom*.⁷⁸ Odredba je formulirana dovoljno neodređeno da bi se diskrecijskim pravom, kojim su se sudovima velikodušno koristili, „suradnjom s okupatorom” ocjenjivao i najbanalniji, najnužniji svakodnevni rad, svako obavljanje svakodnevnih obaveza i procjeniti kako je rad „služio okupatoru”, „ojačao ratnu privredu”, okupacijsku moć. Ustaška bi vlast trgovine, radnje, stanove i kuće dodjeljivala „povjerenicima”, bilo je i samozvanih „povjerenika” – što god su radi li s oduzetim trgovinama i poduzećima, moglo biti „suradnja s okupatorom”. Primjer je tvrtka „*Thonet-Mundusa tvornice namještaja i savijenog drveta d. d. Varaždin*”, matično poduzeće *Mundus A. G. Zug iz Švicarske*. koje je posjedovalo gotovo sve dionice. Dioničari su tijekom rata održali glavne skupštine 25. lipnja 1942. i 6. rujna. 1943. Na temelju uvida u poslovanje poduzeća sud je poveo kazneni postupak protiv trojice predstavnika rukovodstva radi krivičnog djela iz čl. 10. Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države⁷⁹: *Osobe koje za vrijeme rata privredno surađuju s neprijateljem odnosno okupatorom tj. koje svoja industrijska, trgovačka i transportna ili druga poduzeća ili svoju stručnu spremu stave na raspolaganje neprijatelju za svrhe proizvodnje odnosno sama proizvode predmete koji jačaju ekonomsku snagu i ratni potencijal neprijatelja, ili njihova suradnja s neprijateljem sadrži naročito teške oblike eksploatacije i pritiska na radnike (...)*. Novčana vrijednost robe isporučene nacističkim ustanovama u Hrvatskoj i Sloveniji te ustanovama NDH procijenjena je na više milijuna kuna. Okrivljeni predstavnici rukovodstva, švicarski državljanin

⁷⁷ Zakon od 24.5.1941. Izdanje u HR HDA; ZUND, kutija 1 s integralnim tekstom.

⁷⁸ *Službeni list DFJ*, 36/1945, 68/1945; *Službeni list FNRI*, 64/1946, 105/1946, 88/1947, 99/1948. Cit.kod N.MICHAL BRANDL, str. 180, 181, bilj. 61

⁷⁹ TOMISLAV ANIĆ, Podržavljenje stranog kapitala u Hrvatskoj/Jugoslaviji 1945. – 1946. ČSP, br. 3., 819.-832 www.thonet.de/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=3&lang=de
<http://www.zse.hr/userdocsimages/prospekti/Prospekt-MNDS.pdf> 21

i hrvatski predstavnik osuđeni su na kaznu lišenja slobode sa prinudnim radom u trajanju od 5 godina, na kaznu gubitka svih političkih i građanskih prava u trajanju od 5 godina, na kaznu zabrane vršenja trgovačke i privredne djelatnosti u trajanju od 10 godina. Konfiscirana je cjelokupna imovina Thonet Mundus tvornice namještaja i savijenog drveta d. d. Varaždin". Kazne su izrečene u odsutnosti optuženih, jer su oni pobjegli u inozemstvo.⁸⁰

Radionice i trgovine radile su ili pod državnom upravom NDH, ili kao privatna poduzeća, a takvi su «*služili okupatoru*». Pokazat će se da su sudovi sasvim različito tumačili uvjet *da «prvovlasnik nije surađivao s okupatorom»*: Neki su sudovi polazili od toga da je prvovlasnik bio nasilno obesvlašćen i da na osnovu zakona NDH više nije smio raspolagati svojom imovinom, da prema tome nije mogao utjecati na način kojim je njegova bivša imovina bila korištena. Drugi bi sudovi pak ocjenili da je nekretnina u svakom slučaju služila okupatoru, bez obzira na to, što je njome upravljao drugi vlasnik. Takav su pravorijek primjenjivali u slučajevima, kad je neko poduzeće bilo «*od državnog, republičkog ili lokalnog značenja*», a još nije bilo obuhvaćeno popisima objekata za nacionalizaciju.⁸¹ *Zakon o konfiskaciji i o izvršenju konfiskacije*, donesen od Predsjedništva AVNOJ-a 9. lipnja 1945. godine, a na osnovu čl.1-čl.4 Avnojske odluke od 21.11.1944.god., trebao je izjednačavati sudsku praksu i pojasniti da je konfiskacija imovine u biti kaznena mjera: definirana je u zakonu kao "*prinudno oduzimanje bez naknade u korist države celokupne imovine (potpuna konfiskacija) ili tačno određenog dela imovine (delimična konfiskacija)...*" Zakon je utvrdio krug vlasnika koji podliježi konfiskaciji: Pored osoba iz čl.1 Avnojske odluke (osobe njemačke narodnosti ili njemačkog državljanstva odnosno podrijetla, osuđeni ratni zločinci. Konfiskaciju mogli su izreći organi vlasti čak i za imovinu čiji su vlasnici "*kao neprijatelji*" tijekom rata strijeljani ili na drugi način egzekutirani, ili pak pobjegli još za trajanje rata. Razlikuje se od sekvestracije, koja predstavlja "*privremeno oduzimanje i stavljanje pod kontrolu državne uprave imovine koja može da dode pod udar konfiskacije, a u cilju obezbedenja dotične imovine i zaštite javnih interesa*". No, sekvestracija i konfiskacija bile su povezane, sekvestracija je prethodila konfiskaciji, ali ne nužno i besuvjetno. Konfiskacija mogla je uslijediti i bez

⁸⁰ T.ANIĆ Thonet Mundus.

⁸¹M. MATICKA, Zakonski propisi.135.

prethodne sekvencije. - Od konfiskacije su mogli biti izuzeti predmeti kućanstva kao npr. odijelo, rublje, obuća, namještaj i potrebni za život osuđenog i njegove uže obitelji, zatim alati za obrtnički rad ako osuđenoj osobi sud nije izrekao zabranu obavljanja svoje profesije, nadalje minimum zemljišnog posjeda sa živim i mrtvim inventarom te hrana i ogrijev za osobne potrebe i potrebe članova uže obitelji i iznos novca do tromjesečne nadnice radnika u naselju gdje se konfiskacija vršila. Ako bi se presuda o konfiskaciji poništila, imovina se morala vratiti – ili u naturi, ili ako to ne bi bilo moguće, novčanom naknadom. Država je stjecala pravo vlasništva čim bi sudska odluka o konfiskaciji postala pravovaljanom. Konfisciranom imovinom raspolagale su Zemaljske uprave narodnih dobara, a tek iznimno, kada se radi o velikim poduzećima i dobrima, imovinu je preuzimala Državna uprava narodnih dobara.⁸²

Provedbu glavnih ciljeva „Odluke Predsjedništva AVNOJ-a – kažnjavanjem odgovornih za rat i okupacije domoći se što više privatne imovine za državu i ukinuti što više privatne imovine, pratio je niz zakona, jer su sami izvršitelji zakona podlijegli raznim napastima: U vrijeme sveudilje oskudice ljudi su si pomagali pothvatima „na rubu zakonitosti“ ili ilegalnim poslovima: „Mešetarenja“ u novčarskom prometu sankcionirala je *Novčana reforma*, koja je pogodila nelegalne profite zbog više različitih valuta, ovisno o okupatoru.⁸³ Tome je zakonodavac doskočio s nizom „popratnih“ zakona, koji su trebali spriječavati ili čak prevenirati simptome sveopće oskudice.

*Zakon o suzbijanju nedopuštene špekulacije i privredne sabotaze te Zakon o zaštiti narodnih dobara i njihovu upravljanju i Zakon o oduzimanju ratne dobiti stećene za vrijeme neprijateljske okupacije*⁸⁴ trebali su suzbijati „Crnu burzu“: Austrijski emigrant Manek-Ernst Beschinski, koji je progon Židova preživio u skrovištu u Zagrebu, bio je prisiljen baviti se takvim „nepoželjnim“ načinima preživljavanja na slobodi: mijenjao je svoje sačuvane devize na Crnom tržištu, preprodavao svoju skromnu imovinu. Osuđen je na 18 mjeseci zatvora i čamio u Staroj Gradiški („*Ironija povijesti*“, komentirao je „sam tu osudu. Staru Gradišku

⁸² HR HDA, ZUND; kutija 1 .cite. i kod M. MATICKE, Zakonski propisi. 135-137

⁸³Zakon o kurzevima za povlačenje okupacijskih novaca i o regulisanju obaveza na području Hrvatske, 21.6.1945.godine Službeni list DFJ br.44/1945.- M. MATICKA; Zakonski propisi.126-128.

⁸⁴ Službeni list DFJ br. 36/45 od 23.5.1945k

je izbjegao u NDH, da bi u „oslobođenoj zemlji“ kao Židov završio u njemu.⁸⁵ „Šverc“, špekulacije, sabotazu, nesavjesno postupanje s narodnom imovinom, otuđenje takve imovine i sve moguće druge oblike štetnog ponašanja. Takvo i drugo (devijantno) ponašanje sankcionirao je i čl. 2. Odluke o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba, koja je donešena od Odjela pravosuđa ZAVNOH-a dne. 24.4.1945. godine – kao još jednu ustanovu koja će pod stvarnim ili izmišljenim prekršajima imućne osobe osuđivati na konfiskaciju. Posebno su tom sudu bili u interesu obrtnici i njihove radione.⁸⁶ U njoj su označeni kao potencijalni osuđenici dobavljači i isporučioći okupatoru i njegovim kvislinzima, razni špekulanti, a posebice „razgrabljivači narodne imovine“, oni koji su se domogli imovine nasilno oduzete od žrtava okupacijskog i ustaškog režima, ali i osobe koje su počinile neko drugo djelo koje je po krivičnom zakoniku povlačilo za sobom konfiskaciju cjelokupne ili djelova imovine, npr. olako pristajanje na kapitulacije Jugoslavenske vojske i propuštanje ulaganja napora u obranu zemlje od okupacije, prijateljski odnos s okupatorim i njihovim pomagačima i sl.⁸⁷ – „Rastezljivi“ pojmovi za nepoželjne pojave pospješivali su tek samovolje, polučili pravnu nesigurnost, i – kako su predviđali neki vijećnici AVNOJ-a – „ubiju“ volju za zalaganje i privređivanje.⁸⁸

Godine 1946. izašao je *Zakon o nevažnosti pravnih propisa donijetih prije 6. travnja 1941. godine i za vrijeme neprijateljske okupacije*, kojim se pravne akte NDH (i drugih marionetskih država nastalih nakon poraza Kraljevine Jugoslavije) proglašavaju „nepostojećima“: Za žrtve administrativnog neopravdanog oduzimanja imovine, taj zakon nije značio ništa, jer su prethodno citirani propisi sa zakonskom snagom i drugi akti reguliranja imovinskog statusa neizravno ili izravno „potvrdili“; odluke sudova u [građanskopravnim](#) i [kaznenopravnim](#) stvarima iz razdoblja od travnja 1941. do kraja rata 1945. godine priznaju valjanima, a odluke upravnih tijela se priznalo valjanima jedino ukoliko se odnose

⁸⁵ Niko HOFINGER; Maneks Listen. 56.

⁸⁶ Zdravko KATIĆ, Djelovanje Suda za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj. Radovi Zavoda za hrvatsku povijest HAZU u Zadru, br.60/218, Zadar 2018 S. 351-385. – Jera VODUŠEK STARI, Kako su komunisti usvojili vlast 1944-1946. Zagreb 2006.

⁸⁷ M. MATICKA, Rad. ...vol. 39, Zagreb 1992, str. 136.

⁸⁸ M. MATICKA; Zakonski propisi, 129-132

na građanskopravne odnose (to se odnosilo na upise osobnih stanja u matične knjige i sl.).⁸⁹

⁸⁹ M. MATICKA, Zakonski propisi, 138.

III. Implementacije normativnih osnova

III.1. Stihijsko rješavanje imovinskopravnih problema

Kad je Predsjedništvo AVNOJ-a dne. 21.11.1944. godine donijela svoje „Odluku“ (na koju će slijediti „Upute“ i tek postepeno „zakoni“ s pravom zakonskom snagom), promjene imovinskopravnih odnosa već su bile u punom jeku. Nužda je prisilila na djelovanje – i bez pravnih temelja, za vrijeme velikih vojnih operacija, kad bi partizani usvojili neprijateljski teritorij: Tad bi na svoju ruku započeli „čišćenje“ terena od „neprijateljskih elemenata“, uzimali pravo u svoje ruke, likvidirali samovoljno, bez ikakvog utvrđivanja činjenica i krivice, i vršili „konfiskaciju neprijateljske imovine“. Za kontrolu raspoloženja i političkog držanja stanovništva na predjelima što su ih tijekom sedam neprijateljskih ofensiva usvojili partizani, osnovana je OZNA⁹⁰ Iz područja Dalmatinske Zagore, Like, Korduna i Banije stizali su žalbe ZAVNOH-u zbog raskalašenog ponašanja partizana i zbog straha stanovništva. ZAVNOH je saznao da su i članovi pojedinih narodnooslobodilačkih odbora u Lici pljačkali Židove koji su se nakon oslobodjenja iz talijanskog koncentracijskog logora Kampor (otok Rab) spasili na područje pod upravom partizana.⁹¹

Tajništvo ZAVNOH-a upozoravao je odbornike da se „konfiskacija imovine narodnih neprijatelja (...)“ smije obaviti „tek na temelju vojnosudske presude, kojom se utvrđuje, da je jedna familija ili pojedini član familije narodni neprijatelj“.⁹² U toj Okružnici ZAVNOH podsjeća sve vojnike na uvjete pod kojima smiju „rekvirirati“: hranu, živežne namirnice, stoke, alat – ali u krajnjoj nuždi: uz potvrdu oštećenima i uz obećanje da će im biti oduzeto ili vraćeno ili nadoknađeno.⁹³ To je bilo neka vrsta (privremene) kolektivizacije poljoprivrede i vitalno potrebnih proizvodnih grana. Rekviriranje u ratu je dozvoljen ratnim pravom (ius in bello),ⁱ pod strogo kontroliranim uvjetima; onda se ne radi o „nasrtajima“ na privatnu imovinu (Nada Kisić Kolanović tvrdi da sve do donošenja službenih uputa

⁹⁰ Zdenko RADELJIĆ, OZNA/UDBA.- O razvitku obavještajnog sustava. Časopis za suvremenu povijest (ČSP), br. 1., 59.-99. (2017), str.62. – William KLINGER; *Teror narodu. Povijest Ozne, Titove političke policije* (Zagreb: Večernji list, 2014), 78. Za pripojenu Istru i Rijeku v. Raoul PUPO, *Fiume città di passione*.Bari-Roma 2018, 234.

⁹¹ HR HDA, ZAVNOH; kut. 4, br.2790/43, 26.10.1943. godine: Josef Koen morao je predato predstavniku ZAVNOH-a pisani stroj marke „Olivetti“, M40“, velik stroj za uredsko poslovanje.

⁹² HR HDA, ZAVNOH-II, fond 206, Okružnica 2-IX 109, od 23.7.1943 s pravilima za rekviriranje.

⁹³ HR HDA, ZAVNOH, Okružnica 2-IX 109, od 23.7.1943 s.

„narodna vlast“ uglavnom nije dirala privatnu imovinu⁹⁴: to je točno za zahvate narodnooslobodilačkih odbora, kad je stanovništvo moralo izdvajati od svojih prihoda, ljetine, berbe i stavljati na raspolaganje alat, poljoprivrednu mehanizaciju, organizirati se za radne akcije sa svojim imetkom⁹⁵.

No, sami dokumenti ZAVNOH-a svjedoče da je mimo opravdanih rekviriranja dolazilo do samovolje, pljački, krađe: Tajnik ZAVNOH-a, Dr. Pavle Gregorić je još u listopadu 1944. godine morao opominjati lokalne odbornike da „...*Mi ne možemo dopustiti da se pod vidom rekvizicije suviška pojedinih imućnijih evakuiraca vrši pljačka nad siromašnim dijelom evakuiranih Jevreja. Upozorite drugove.....da ćemo voditi strogo računa o tom, kako će se pojedinci odnositi prema onima koji su preko dvije godine u stalnoj opasnosti za svoj život izgubivši veći dio svojih rodjaka, roditelja, braće i sestara, stradali zajedno s našim narodom po selima Korduna.*“⁹⁶ Do samovoljnog uzimanja iz zaliha potrepština, iz skladišta gdje se dopremala „rekvirirana“ roba, dolazilo je od strane činovničkog aparata: U prve dane nakon što se komunistička vlast ustalila u hrvatskim gradovima, razne su ustanove uređivale svoje službene prostorije: U tu svrhu posluživali bi se iz magazina s pokretninama ostavljenih od ustaša prije bijega iz zemlje: Na taj je način je „otišlo“ u nepovrat mnogo robe: namještaj, kućni inventar, rublje, odjeće i obuće - stihijski i bez zakona, nipošto drugačije nego kad su ustaše 1941. godine za svoje uredske prostorije i domove pljačkali imovinu svojih žrtava - Židova i Srba. Narodnooslobodilački odbori dodijeljivali bi rublje, odjeće, obuće, tehničku robu iz skladišta, konfiscirane i sekvestrirane robe, također stihijski izbjeglicama, beskućnicima, demobiliziranim partizanima, ratnim invalidima.⁹⁷ Situacija godine 1945. se ni u kom pogledu bitno razlikovala od one 1941. godine, kad je ustaša preuzela vlast. ZUND je čak morao unajmiti kamione za prijevoz konfiscirane robe u skladište ZUND-a (u sjedištu Štaba B-P.A. brigade II. Jugoslavenske Armije u zagrebačkoj Selskoj cesti.⁹⁸ Među tom imovinom nalazilo se nešto i od imovine

⁹⁴ Nada KISIĆ KOLANOVIĆ, Začeci. U: Časopis za suvremenu povijest (ČSP) god.18, Zagreb 1986, str. 1-17, ovdje str.1 i 3

⁹⁵ M. MATICKA u tom kontekstu govori o „začetku kolektivizacije“: M. MATICKA; Zakonski propisi 124.

⁹⁶ HR HDA, ZAVNOH, kut. 4, 13.11.1944.

⁹⁷ HR HDA, ZUND; primjeri u kutiji 75: br.11431 od 4.8.1945.

⁹⁸ HR HDA, fond 313, kutija 11, br. 968/45 od 2.6.1945.

zaplijenjenog bez zakonske osnove od strane partizana, kad su usvojili nove terene, „neprijateljske imovine“⁹⁹.

Stihijsko, pa i samovoljno su postupali narodnoslobodilački odbor pri dodjeli stanova i kuća raznim kategorijama beskućnika. Gradovi kopnene Hrvatske nisu ni približno toliko trpjeli pod savezničkim bombaškim napadima kao dalmatinski i primorski gradovi¹⁰⁰, no rasprostrani predjeli Zapadne Hrvatske te Bosne i Hercegovine bili su devastirani neprijateljskim ofensivama, sela spaljena, kuće razorene, opustošena polja, tako da su mnogi „beskućnici“ pobjegli sa sela u gradove i konkurirali s drugim potrebitima za stanove i kuće. U porušenim selima je ZAVNOH dao podizati dašćare još od jeseni 1943. godine, koje su seoskom stanovništvu olakšale prezimljavanje tijekom oštih zima na planinskim ravninama. Lokalni NOO-i nastojali su seosko stanovništvo zadržati u blizini svojih prvobitnih domova, kako bi se ponovno primili obrade polja i proizvodnje hrane za sebe i za gladno stanovništvo po gradovima. Nedostajalo je svega - živežnih namirnica, građevinski materijal i drugih resurzi. Međunarodna organizacija za obnovu i razvitak UNRRA priskočio sa svojim humanitarnim programima od travnja 1945.godine.¹⁰¹

Stambena situacija bila je kritična u gradovima. Dne. 8. svibnja 1945. gradski narodni odbori popisivali bi zatečeno stanje stambenih jedinica i tadašnje vlasnike, te način stjećanja nekretnina: Zgrade nisu bile toliko oštećene od ratnih djelovanja, koliko su bili razorene od okupacijskih vojnika, zapuštene i u tom

⁹⁹ Dr. Pavle Gregorić, Tajnik ZAVNOHa, kut. 4, 13.11.1944.

¹⁰⁰ KARAKAŠ OBRADOV Marica, Saveznička bombardiranja Srijema u Drugom svjetskom ratu: www.cpi.hr/download/links/hr_7334.pdf, S. 531–550.

¹⁰¹ UNRRA (United Nations's Relief and Restruction Agency) je osnovana 29. studenog 1943. godine; 44 nacije ratificirale su osnivačku povelju i doprinosile financiranju. SAD, koje su davale najveće financijske doprinose, imenovala su i sva tri direktora tijekom rada ove udruge, a sjedište se nalazilo u Washingtonu. Jedan od glavnih zadataka u Europi bilo je zbrinjavanje i organiziranje povratka „raseljenih osoba“ (Displaced Persons, , 37, 38.DPs) i izbjeglica sve do trenutka kad bi stanovništvo oslobođenih zemalja moglo skrbiti za sebe, kad krene gospodarska aktivnost, proizvodnja i promet vitalno nužnih potrepština i svim tim zemljama. U glavnom stožeru savezničkih snaga (Supreme Headquarters, Allied Expeditionary Force, SHAEF, kojem je UNRRA bila podređena, 1943. godine osnovan je zaseban odjel za DP pod nazivom „Displaced Persons Section“. Demokratska Federativna Jugoslavija (DFJ) je 25.ožujka 1945. godine potpisala s UNRRA-om sporazum o suradnji u zbrinjavanju jugoslavenskih DPs. To je bio prvi međunarodni sporazum novouspostavljene vlade DFJ (koja je postojala od 7.3.1945.) Međunarodni sporazumi Jugoslavije.www.proleksis.hr/lkz.hr O povijesti UNRRA v.

United Nations Relief and Rehabilitation Administration ... - Yad Vashem

yad-vashem.org.il/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%205900.pdf

pogledu više-manje neuseljive. Unatoč tome natjecali su se za njih demobilizirani partizani, povratnici iz emigracije, žrtve ustaškog progona, i domicilni stanovnici, među inima i oni koji su se 1941./1942. godine uselili u stanove oduzete žrtvama ustaše. Preživjeli nacističkih koncentracijskih logora, koji su se vratili sa službenim repatrijacijskim transportima, nalazili su se u naročito teškoj situaciji: narušenog psihofizičkog zdravlja, bez doma, bez članova obitelji, nisu imali kuda osim u prihvatilišta¹⁰². Jednostavno su došli do svojih prijeratnih kuća i stanova demobilizirani partizani - njima, koji su stanove 1941. morali napustiti zato što su bili Židovi, a koji su ih uspjeli prepustiti pouzdanim znancima i prijateljima¹⁰³, mogli su se useliliti, a da nije donesena sekvestracija nad tim kućama i stanovima. Branko Polić i Slavko Goldstein, demobilizirani partizani, i njihove majke-partizanke mogli su ustvrditi za sebe da su „imali sreće“ (Branko Polić)¹⁰⁴

Oni koji su se dokopali židovske imovine oduzete njihovim vlasnicima 1941. godine, samo su se u rijetkim slučajevima pokazivali dovoljno poštenima da oduzeta dobra vrate preživjelim vlasnicima - primjeri neljudskog, nepoštenog odnosa bilo je napretek, u svim sredinama sa židovskim sugrađanima: U najboljim su slučajevima "čuvari" ili "povjerenici" židovsko vlasništvo vraćali, kad su im prijašnji vlasnici zaprijetili intervencijom lokalnih komisija koje su raskrinkavale utaje imovine.¹⁰⁵

Prvovlasnik je „uljeze“ morao prijaviti Narodnom sudu - uvjet za postupak konfiskacije je postojao u slučajevima neovlaštenog useljenja u tuđe stanove: No, vlasnik je bio taj, koji je morao dokazivati svoje vlasničko pravo, što je nerijetko bilo nemoguće, jer su vlasnici stanova, zgrada i kuća 1941./1942. godine bile uglavnom izbacivani po hitnom postupku i bez formalnosti.¹⁰⁶ Cooper Perić Blanka podnijela je odštetni zahtjev na pokretnine i pozivala se na svjedokinju. No ova je

¹⁰² O repatrijaciji u prihvatne centre v. Anna Maria GRÜNFELDER, „Displaced Persons“ aus Jugoslawien. Repatriierung und Reintegration. 1945. U: Südostforschungen (SOF) Regensburg, 2017,15, 37, 38.

¹⁰³ Branko POLIĆ, Imao sam sreću (Autobiografski zapisi 1.11.1942-24.12.1945.) Zagreb 2006. 314.

¹⁰⁴ B.POLIĆ; Imao sam sreće. 314.- Slavko GOLDSTEIN; 1941: Godina koja se ponavlja. 414. Još jedan primjer: MAKEK Sonja, ud. BAR-SELA (r. KERŠNER), Povijest moje obitelji. U. J. DOMAŠ; *Glasovi*.....181-190.

¹⁰⁵ Lokalni narodni odbori imali su tragati za utajom imovine, radi proces nacionalizacije i konfiskacije.

¹⁰⁶ B.POLIĆ, Vjetrenjasta klepsidra (Autobiografski zapisi 1924-1.11.1942). Zagreb 2004, 378. ¹⁰⁶ Ljubomir MAYER; Tragom jedne skoro izgubljene priče. In:Jasminka DOMAŠ; *Glasovi, sjećanja, život.Prilog istraživanju povijesti židovskih obitelji*. Zagreb 2015. S. 251-262.

odbila svaku informaciju, tako da je Javno tužilstvo zaključilo kako su „*potraživanje pokretnine za vrijeme okupacije razvučene po ustašama, kao židovska imovina, te stoga danas nema mogućnosti da se utvrde okolnosti tražene u odštetnom zahtjevu*“.¹⁰⁷ Ljubomir Mayer, potomak vlasnika Rafinerije nafte u Sisku, svjedočio je kako se njegova obitelj mora boriti s administracijom i sudstvom da nakon povratka iz zbijega barem smije koristiti svoju bivšu obiteljsku kuću. A preživjelim članovima obitelji Narodni sud je naposljetku dosudio krilo kuće, koji je pak bio u trošnom stanju.¹⁰⁸

¹⁰⁷ ibid.kut. 17, Pogl. 5123/52 od 15.11.1952.

¹⁰⁸ Lj.MAYER; Tragom jedne skoro izgubljene priče. U.:J. DOMAŠ; *Glasovi*, 251-262.

III.2. Prijelazno razdoblje – razdoblje „Sekvestra“

U vrijeme sekvestra, tj. u razdoblju između pokretanja sudskog postupka i pravomoćnosti sudskog rješenja i prvovlasnik, koji je prema Zakonu od 24.5.1945.godine imao pravo na izravno povrat, inventar u kući smio je koristiti „u posudbu“, uz materijalnu i krivičnu odgovornost za moguće otuđenje, oštećenje, smanjenje vrijednosti.¹⁰⁹

Silvija Freiberger, koja se vratila u Zagreb 21.5.1945. godine, nakon što je 1943. sa svojom majkom, Fany Molnar odveden u nacistički logor (gdje je majka Fany poginula), stan u kojem je do 1943. godine živjela s majkom (u Heinzelovoj 22) nije mogla useliti, jer ga je zauzeo ustaša i iznajmljivao ga podstanarima. Zemaljska uprava narodne imovine (ZUND) dozvolila je Silviji odnijeti iz tog prijašnjeg stana namještaj, električne aparate za kućanstvo, rublje, posteljinu, odjeću, obuće, suđe, „špeceraj“ i jedan veliki „kofer“ s osobe. Sa stvarima je morala preuzeti „materijalnu i krivičnu odgovornost da će one biti sačuvane“.¹¹⁰

Dezider Abraham, morao je svoj stan u Haulikovoj ulici br. 1 naglo napustiti i bježati od ustaša. Kao Židov nije smio ništa prodati.. Tako je u stanu ostavio sav namještaj – kreveti i ormari, stolovi i stolice, kaučeve, kompletnu kuhinju. Ustaški „preuzimač“ Ivan Prpić je sav inventar zajedno sa stanom prodao trećoj osobi.. Dezider je 1942.pristupio NOPu, a 1945.g. se vratio. Njegov nećak Josip Abraham s adresom Palmotićeva br. 16, se vratio iz emigracije, i zatražio je pokućstvo, jer je ostao bez ičega, zahtijevao je on stričev namještaj do stričekova povratka. ¹¹¹) ZUND se nije smatrao nadležnim pronalaziti pokretnine što su ih „arijevci“ otkupljavali i zatim preprodavali; to je prepušteno samim oštećenima, oni su trebali ući robi u trag – onda bi vlasti odobrili prezimanje.¹¹²

Pavle Fišer se nakon četvirigodišnjeg izbivanja iz Zagreba također 4.6.1945. obratio ZUND-u, jer mu je trebalo namještaja, kako bi se

¹⁰⁹ HR HDA, ZUND, kutija 45. Spisevi židovskih potraživanja svojih stanova i sudski postupci protiv ustaških korisnika.

¹¹⁰ HR HDA, fond 313, kutija 11, br. 775/31.5.1945. i br. 726/45 od 31.5.1945.

¹¹¹ HR HDA, fond 313, kutija 11, br. 871/45stvar je riješena 10.12.1945.

¹¹² Ibid.kutija 11, br. 989, 3.6.1945. slučaj Oskar Weiss, Samostanska ulica 2a/III)

ponovno skućio. U prijašnjem stanu oduzetu mu od „prijašnje vlasti“ nije pronašao više ništa od predratne imovine, a kako je ostao bez igdje ičega, krenuo je u potragu za skladištima oduzetog namještaja, pronašao nešto, ali poslije neupotrebljivog“.u prostorijama vojnih ustanova i dobio dozvolu otkupiti ga.¹¹³

Isti slučaj: **Adolf Schwarzenberg**, 1942. godine uhapšen je zajedno s obitelji i odveden u Jasenovac, gdje je čamio sve do kraja 1944.godine, pronašao je obiteljski stan u Samoboru opljačkan; spasio je samo ono što je uspio deponirati kod prijatelja i u prostorije općine Samobor – među ostalom robom i slike. U trenutku donošenja Zakona o postupanju s imovinom što su je vlasnici morali napustiti (24.5.1945.) našao stan u Zagrebu. Zato njegova imovina nije spadala pod taj zakon, pa mu je ZUND dozvolio odmah odvođenje stvari u prijašnji stan.¹¹⁴ Slična iskustva: **Eva Pichler**,¹¹⁵, **Mirjana Bing-Drempetić**¹¹⁶

Zora Rosenwasser (rođena Horn, Zagreb, majka dvojice sinova, od kojih je jedan stradao u logoru, a drugi u partizanima) mogla je dobiti natrag vrijednesagove: Kazan, Mosul, Beluđistan koji su nakon zaplijene 1941. završili u „Zalagaonici i dražbovaonici“ Gradske štedionije Zagreba.¹¹⁷

Za povrat njezine Zorine vrijedene knjižnice s djelima o baletu, jer je ona sama bila balerina, i za njezinu zbirku partitura upućena je na sudski postupak, jer je sve to bila preuzela Zagrebačka sveučilišna knjižnica.^{118, 119}

Povrat stanova i kuća prijeratnim vlasnicima odvijao se, silom prilika, mimo zakona, iako je već 24. svibnja 1945. godine Predsjedništvo AVNOJ-a donijelo „Zakon o popuštanju s imovinom koju su njezinu vlasnici morali napustiti za vrijeme rata“, koji je trebao štiti od nelegalnog zauzimanja tuđe imovine. Zakon

¹¹³ HR HDA, fond 313, kutija 11, br. 1092, 4.6.1945.

¹¹⁴ Ibid. br. 1187, 5.6.1945.

¹¹⁵ Eva PICHLER, U sjeni Holokausta. U: J.DOMAŠ; Ako Tebe zaboravim. Prilog istraživanju povijesti židovskih obitelji. Zagreb 2018, str.109-134. Ovdje 119.

¹¹⁶ Mirjana BING DREMPETIĆ, Djeca svijeća. U: J. DOMAŠ, Ako Tebe zaboravim. Str.183-194. ovdje. 191.

¹¹⁷ Ibid. kutija 11, br. 596/45

¹¹⁸ Ibid. kutija 11, br. 1361/45 od 7.6.1945.g.

¹¹⁹: fond 313, kutija 11, br. 1433, 7.6.1945.godine.

je precizirao vrste imovine: pokretnine, nekretnine, društva, fondove, osiguravajuće zavode, društva svih vrsta, platežna sredstva, dragocjenosti, vrijednosne papire, dionice, potraživanja, pravouživanja, autorska prava, udjele, pravo na industrijsku imovinu - konfiskaciju.¹²⁰ Popisi što su ih Narodni odbori¹²¹ sastavljali od 8. svibnja 1945. godine, o zatečenom stanju stambenih jedinica i gospodarskih objekata¹²² i te aktualne, tadašnje vlasnike, te način stjećanja nekretnina: Popisi imovine s kupcima i „preuzimačima“ nekretnina - stanova, trgovina, tvornica, s inventarom i(li) zalihama robe – nalaze se u fondu „Zemaljske uprave narodnih dobara“ (ZUND).

¹²⁰ Službeni list DFJ, br. 2, 6. februara 1945, 13—14.

¹²¹ Od 9.5.1945. mijenjao se naziv „Narodnooslobodilački odbor“ u „Narodni odbor“

¹²² HR HDA, ZUND.

III.3. Konfiskacije

Braun, Djukanović i Herr, preuzeli su trgovinu tkanine Vladimira Hiršla, kao i Hiršlovu trgovinu kišnih kabanica. Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača¹²³ prijavio je ZUND-u ovo preuzimanje.¹²³

Frank Viktror preuzeo je tvrtku „Mirko Lederer - Trgovine pomodnom robom“, Zagreb Gajeva 32, i vlasnikov stan u Gjorgjićevoj (Đorđićevo) br.7: i ovo je preuzimanje prijavila a Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina¹²⁴. Okružni narodni sud Zagreb je R 173/46 od 17.1.1946. sekvestrirao.¹²⁵

Kao što se može vidjeti iz više dosjeja sekvestriranih i konfisciranih imetaka, propisana suradnja ZUND-a sa Zemaljskom komisijom za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača (prema „Uputi“ T5/45 od 5. ožujka 1945. godine) urodila je plodom: Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina prijavljivala je „preuzimače“ židovske imovine, ali i stražare i upravitelje koncentracijskih logora „Danica“ kod Koprivnice i ženskog logora u Đakov i optuženi zbog neljudskog ponašanja prema zatočenicama i zatočenicima. Počinitelji su osuđeni na smrt, na gubitak građanskih časti i na konfiskaciju imovine.¹²⁶ *Osuđen je za masovno hapšenje, lišenje slobode, odvođenje u logore, zlostavljanje i pljačka, i za smrt više osoba zbog logorskih uvjeta¹²⁷ ubojstva Srba¹²⁸ i Židova¹²⁹ u Gospiću, na Pagu*

¹²³ „Preuzimači“ imovine: ZUND, kutija 42 - br. 11498/46; br.2101/46 od 2.3.1946. g“. Sekvestrišana im je cjelokupna imovina.

¹²⁴ HR HDA, ZKRZ (fond 306), mikrofilm br. Z-55/46 od 3.1.1946

¹²⁵ HR HDA, ZUND, kutija 42, 2002/46 i 4746/46

¹²⁶ HR HDA, ZKRZ; Z-2943, knjiga 10, 1944-1947.godine.V. i bilj. Br. 44 – Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača prijavila je „preuzimače imovine“, trgovce Braun, Đukanović i Herr, koji su se dokopali židovske trgovine: ZUND, kutija 42-br. 11498/46

¹²⁷ ZKRZ, kutija 414 Zl. 32570: krivični spis br. 206/45 ; Z-2955, Z-2951, Kz 3/1947;Z-2951-103/1945; 107/1945 - 111/1945; 122/1945; Z-2951, Kz 1/46;

¹²⁸ ZKRZ, Z-2950, ZM 22/17, K-198/45, K-82/46 od svibnja 1946.god.

¹²⁹ Z-2949, 2611/45 Okružni sud Daruvar: osuda protiv Domobranca zbog ubojstva Židova prema čl. 3, t.3 Krivičnog zakonika o zločinima protiv države: zatvor i prisilni rad na šest godina, gubitka građanskih prava, ali ne i roditeljskih prava na daljnje tri godine: Okružni sud Daruvar od 4.12.1945, br. Kz 289/45; presuda Kz 292/45 - smrtna presuda zbog silovanja Židovki i ubojstva nakon silovanja; smrtna presuda br.310/45- Okružnog suda u Daruvaru zbog prokazivanja Židova i zbog sudjelovanja u njihovu odvođenju u logoru te smrti uslijed logorskih uvjeta; žalba stranke da su odvođenja naredili vrhovi općine, nije uvažena. Z-2950, ZM 22/17, K-223/46, žalba odbijena u travnju 1946.godine; daljnje smrtne presude zbog ubojstva više Židova: K-252/45; _82/46 od svibnja 1946.god.

i u Jadovnom, osuđeni su na strijeljanje i konfiskacije imovine. Žalbe su im odbijene, tako da su presude nakon nekoliko mjeseci postale pravomoćnima i izvršnim.

Ratnim zločinima neki su sudovi proglasili osobe koji su poslovali s imovinom oduzetom Židovima: *Tvornice, radione, pogoni koji su radili „za vrijeme okupacije“ optuživani su „da su radili za okupatore“*: Sučić Zvonimir, koji je stekao vlasništvo ciglane u sastavu tvrtke „Zagorke“ u Bedekovčini kod Zagreba (prije 1941. vlasništvo poduzetnika Armina Schreiner). Rad tvornica građevinskog materijala, kao i svaka tehnička proizvodnja bili su od eminentne važnosti za funkcioniranje civilnog života, no zato neizravno i za rat. Svaki doprinos jačanju ekonomske snage, pa i svaki rad za osiguranje sredstava za život služio je, neizravno, i ratnom potencijalu. Takvo djelo sudovi bi kažnjavali na osnovi Zakona o krivičnim djelima protiv države od 25. kolovoza iz 1945. godine. Jugoslavensko je pravosuđe civilni rad pod uvjetima okupacije tretiralo bitno rigidnije, nego što je to bila međunarodna pravna praksa. Ona, sukladno Haškom poretku o kopnenom ratu izd 1907.godine zahtijevala je, kao kriterij za (kažnjiv) „kolaboracionizam“ „aktivnu suradnju“; pasivan odnos poduzeća prema okupacijskim vlastima nije bio dostatan za ocjenu „kolaboracije“.¹³⁰ Međunarodna sudska praksa štitila je civilno stanovništvo okupacijskih teritorija od ovoliko „širokogrudne“ primjene pojma „suradnja s okupatorom“, kolaboracionizma s kaznenim posljedicama: Civilno stanovništvo za obavljanje svojih svakodnevnih poslova nije smijelo biti kažnjavano¹³¹.

Osobe osumnjičene zbog suradnje s okupatorom gonili su Vojni sudovi, a kazna je uvijek povlačilo za sobom konfiskacije nekretnina i pokretnina.¹³² Još su mogli

¹³⁰ HR-HDA-279, Predsjedništvo Vlade NRH, Konzularni odjel, kut. 293, Dopis Krivičnog odjeljenja Javnog tužilaštva N. R. Hrvatske, Broj: Kr-366/46 Zagreb 29. svibnja 1946. Kabinetu Predsjedništva vlade, u prilogu dopis francuskog konzula Javnom tužilaštvu NRH u pogledu optužbe i krivičnih postupaka protiv francuskih poduzeća: Tomislav ANIĆ, Povijest poduzeća „La Dalmatienne“ – imovinsko-pravne mijene. U: RADOVI - Zavod za hrvatsku povijest, vol. 48, 2016. str. 405-426 , 417, 420, 421
file:///C:/Users/User/Downloads/RZHP_48_25_ANIC_405_426.pdf.

„La Dalmatienne“ radila je za vrijeme rata na području pod talijanskom okupacijom i bila je formalno francusko poduzeće, no stvarni vlasnici bio je talijanski konzorcij, tj. „okupacijska sila“.

¹³¹ O obavezama i granicama lojalnosti okupacijskim vlastima v. Dieter BLUMENWITZ, Okupacija in revolucija v Sloveniji (1941-1946) Mednarodna pravna študija. Ljubljana-Wien 2005 /njemački izvornik: Okkupation und Revolution in Slowenien (1941-1946). Eine völkerrechtliche Untersuchung/.

¹³² HR HDA, Ministarstvo financija NRH, fond MF-283, kutija 43, br. 1283. Imovina je sekvstrirana 1945.godine, a presuda s konfiskacijom izrečena je 8.1.1948.godine.

biti dodato osuđeni kao „ratni profiteri“¹³³, jer su sudovi – vodeći ipak računa o točnim okolnostima opduzimanja židovske, srpske, komunističke imovine vlasnicima pod prijetnjama i prisilom - polazili od pretpostavke da su prijašnji vlasnici bili „žrtve fašizma“, i da se pokretnine njima nasilno oduzete njima treba, sukladno čl.4 Zakona od 24.5.1945. godine neodloživo vratiti.¹³⁴

Međutim, Židovi, koji su u vrijeme okupacije smijeli raditi kao stručnjaci, ispaštali su i bivaju proglašeni „kolaboracionistima“, profiterima i krivcima za oskudice i glad stanovništva. Riječki Židov Angelo Adam (borac Međunarodnih brigada u Španjolskom građanskom ratu, član Francuskog pokreta otpora, zatočenik Dachaua koji je za vrijeme talijanske vlasti vodila svoju trgovinu, sve dok ga Nijemci nisu deportirali) stradao je na taj način i biva likvidiran još 1945. godine, zajedno sa svojom suprugom; i kćerku koja je krenula potražiti roditelje, snašla je ista sudbina.¹³⁵ Dragutin i Mila Šulhof iz Zagreba osuđeni su, isto tako trgovačka obitelj Baumann Alfred, Baumann Rudolf i Maregarethe iz Zagreba (18.7.1945), Otto Drucker također iz Zagrebu (17.6.1945.) I bečki zubotehničar Erih (Erich) Eisner sa suprugom Leom i kćeri Antonijo, trpjeli su osudu.¹³⁶

Kao „ratni zločin“ okvalificirani su i gonjeni sa svim konzekvencama i mnogo bezazlenije radnje: nežidovski prijatelji i znanci židovskih vlasnika koji bi pristali preuzeti trgovine, stanove, poduzeća ili pokretnine Židova, Srba i komunista, zatim privatne osobe koje su „bona fide“ otkupljivale robu progonjenih vlasnika, nisu uspjeli uvjeriti sudove da nisu znali za porijeklo robe. Okružni narodni sud u Bjelovaru osudio je zbog toga dne.9. srpnja 1945. godine trgovca Gjurju Zeba (r.1895. godine) zato što je „*neustavljenog dana 1942. ili 1943. godine "u Koprnici kupio od ustaša po njima od naroda opljačkane robu, da je, dakle, neizravno razgrabljivao imovinu osoba progonjenih od okupatora ili njegovih pomagača,...."* Osuđen je na gubitak nacionalne časti u trajanju od tri godine te konfiskaciju čitave dućanske robe "(...) *uz podjednako oduzimanje obrta za vođenje trgovačkog posla...."* Optuženikovu obranu da su ga ustaše prisilili na kupnju opljačkane robe, sud nije prihvatio, jer „su ustaše uvijek imaliprilike i naše

¹³³ HR HDA, MF-283, kutija 43, b r. 244 od 6.1.1948. i 3909 od 4.3.1948.

¹³⁴ HR HDA, MF-283, kutija 43, br.387 od 8.1.1948.godine , br. 255 i 258 iz 1947.godine.

¹³⁵ Raoul PUPO; Fiume. 241, 242.

¹³⁶ Sudski dosjeji nisu priloženi popisu osuđenika. Biti će potrebno nastaviti potraga za sudskim spisevima u fondovima pravosudnih organa u Hrvatskom Državnom arhivu u Zagrebu. Moguće je, pak, da su Židovi, čija su prezimena prisutna u predratnom Zagrebu, zbog njemačkih prezimena osuđeni kao „Nijemci“.

*dobrovoljne kupce ...za tu robu, jer su je prodavali uz vrlo niske cijene.*¹³⁷ U kutiji br. 45 fonda „Ministarstva financija NRH“ nalaze se popisi poduzeća od „nacionalnog i lokalnog značaja“, koja su 1948.godina konfiscirana na temelju sudskih odluka za nastavak rada u vrijeme okupacije, bez ispitivanja opravdanosti optužbi. Država je preuzela imovine.

Povjereništvo za unutrašnje poslove ZAVNOHA je 19.3.1945. godine svim općinskim oblasnim, kotorskim i okružnim Narodnooslobodilačkim odborima poslalo uputu da po usvajanju i oslobađanju novih teritorija odmah krenu u postupak utvrđivanja osoba kojima treba oduzeti imovinu stećenu na nemoralan i nepravedan način. Komisije su najhitnije morale provjeravati tko je nakon partizanskog osvajanja (”oslobođenja”) nekog teritorija pobjegao, s kakvim razlozima, tko je išao s neprijateljem, a tko je nasilno odveden od neprijatelja.¹³⁸ Ova se uputa odnosila na bijeg njemačkog stanovništva zajedno s Nijemcima¹³⁹, kao i na egzodus Talijana iz Rijeke, Primorja i Istre, poglavito njezinog ekonomski najjačeg sloja.¹⁴⁰ S teritorijima njihovih naselja, s relativno bogatim kućama i zemljišnjim posjedima, sa solidnim standardom talijanskog građanstva u istarskim gradovima državi će pripasti imovina za buduću kolonizaciju.¹⁴¹

U vrijeme donošenja Zakona o postupanju s imovinom koju s njegovi vlasnici morali napustiti (24.svibnja 1945), komunistička je vlast u NRH regulirala repatrijaciju jugoslavenskih državljana iz inozemstva: preživjelih žrtava nasilnog odvođenja u Reich – Židova iz koncentracijskih logora i logora s prisilnim radom, ratnih zarobljenika, civilnih radnika i radnica¹⁴².

¹³⁷ HR HDA, ZUND; kutija 75, br.11431 od 4.8.1945. Sud za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj potvrdio je 19.7.1945.godine kaznu

¹³⁸ M. MATICKA Ibid. str. 136.

¹³⁹ Vladimir GEIGER, Nijemci i Austrijanci u Hrvatskoj od 1945.do danas. <https://hrcak.srce.hr/file/312685>.
¹⁹⁹⁶ Vladimir GEIGER, Nestanak Folksdojčera, Nova stvarnost, Zagreb, str. 71.-84 Vladimir GEIGER. Folksdojčeri, Pod teretom kolektivne krivnje- Osijek 2002, str. 121.-123.

¹⁴⁰ R.PUPO; Fiume. 236.

¹⁴¹ CRNIĆ Jadranko (pripr.) Konfiskacija, nacionalizacija, ratna dobit, agrarna reforma, kolonizacija i drugi oblici prisilnoga prestanka vlasništva;Zakon o pretvorbi društvenog poduzeća. Pripremio Jadranko CRNIĆ Uz suradnju Ana-Marije KONČIĆ. Zagreb 1991.

¹⁴² O repatrijaciji Jugoslavena iz okupacijskih zona zapadnih Saveznika v. Anna Maria GRÜNFELDER, „Displaced Persons“ aus Jugoslawien. Repatriierung, Reintegration 1945. In: Südostforschung. Nt. 74 Regensburg 2015. S. 90-96.

Njih je „Radio Beograd“ u redovitim emisijama za Jugoslavene u inozemstvu obavještavao da se sukladno članku 2) AVNOJ-ske odluke osobe odsutne iz Jugoslavije bez svoje krivice nego „ „ *ne moraju brinuti za svoju imovinu. Nju će država staviti pod sekvestar, tj. imovina prelazi u „državno vodstvo narodnih vlasti pa će oni upravljati njome kao povjerenici do konačne odluke o vlasništvu“*.¹⁴³

Obećanje je važno i za židovske izbjeglice iz Jugoslavije u slobodnim, oslobođenim ili neutralnim zemljama:

U Švedsku se iselio vlasnik tvrtke **Schwarz Leo, Gross Ferdinand** je poslovao iz Brüssela, **Acel Dr. Georg** i **Kemeny Kalman** boravili su u Londonu,

Blumenfeld Richard je djelovao u Bostonu, **Adler Ernst** u Švicarskoj.

Pravorijek jugoslavenskih sudova razlikovalo se u takvim slučajevima: neki bi sudovi uzimali u obzir samo njemačko prezime vlasnika da bi zaključili kako se radi o „njemačkoj“, i zato eo ipso o „neprijateljskoj“ imovini: npr. Vlasnik tvrtke Abeles / Co. (prerada stakla), koji je pobjegao iz Beča u Jugoslaviju i zato otišao u egzil, izgubio je na snagom Avnojske odluke svoje dionice u hrvatskim bankama.¹⁴⁴ Neki su pak sudovi ocjenili da su vlasnici pobjegli u inozemstvo zbog „pritiska okupatora“, i da imovina ostavljena u Jugoslaviji - nekretnine, potraživanja, prava, zato jest „napuštena imovina“ u smislu čl. 2 Avnojske odluke od 21.11.1944. godine:

Dr. Aleksandar Božidar, koji je 17.2.1942. godine svoje dionice u „Banca Commerciale Italiana“ (u izvorniku: „Italijana“) zbog bijega ostavio u Rijeci, stekao je status „*odсутno lice, nepoznatog boravka*“, a dionice „*vlasništvo lica koje je napustilo Jugoslaviju u uzročnoj vezi sa ratnim događajima ili činjenicom prisutnosti okupatora na ovoj teritoriji*“ (sic!) svojatala je – država.¹⁴⁵

Sa svim tim zemljama, odakle su jugoslavenskoj vladi poslije rata stizali zahtjevi za povrat konfiscirane imovine, Jugoslavija je 1951. godine sklopila bilateralne sporazume o platnom prometu. Rješavanje zahtjeva oštećenih tvrtki kojima je

¹⁴³ Publikacija jugoslavenskih zatočenika Buchenwalda, „Naš glas“ 20. I zadnje izdanje 31.7.1945.g.

¹⁴⁴ HR HDA, Ministarstvo financija (MF NRH), fond br. 283, kutija 47, br. 4897.

¹⁴⁵ ibid. MF NRH, kutija 47, 9741 i 7355.

Jugoslavija konfiscirala svoja potraživanja i vjerovničkih prava, mora ostati otvoreno za daljnja istraživanja u diplomatskim dosjeima bivše Jugoslavije kao i u arhivima dotičnih zemalja. Postupanje jugoslavenskih vlasti prema tvrtkama u vlasništvu jugoslavenskih državljana, koji su 1945. godine pobjegli i svoje tvrtke „povukli“ za sobom u inozemstvo. U Federalnom Ministarstvu za inostrane poslove osnovana je 1946. godine posebna Komisija za zaštitu jugoslavenske imovine, koja je branila konfiskaciju takvih poduzeća protiv intervencije iz inozemstva za ukinuće konfiskacije i nacionalizacije nekretnina i pokretnina¹⁴⁶

¹⁴⁶ Zahtjevi i reakcije jugoslavenskih vlasti nalaze se u fondu „Javno tužništvo NRH“, (JT) fondbr. 421, kutije 16-20,

IV. Napuštena imovina u nasljednom pravu

Pravo na nasljedstvo imovine napuštene u smislu Zakona o postupanju s napuštenom imovinom i imovinom oduzetom od okupatora priznato je zakonskim nasljednicima. Pokretanje ostavinskog postupka zahtijeva sudsko utvrđivanje smrti prvovlasnika. U fondu Zemaljske uprave narodnih dobara (ZUND) nalaze se imeničnih popisi vlasnika koje se do 1946. godine nisu vratili i ostvarili povrat svoje imovine sukladno čl. 3 Avnojske odluke od 21.11.1944. godine. Za grad Petrinju i za Banijski okrug ZUND je ustanovio da je ondje najviše imovine ostalo bez vlasnika, *„jer se ni jedan od vlasnika ili njihovih nasljednika ne nalazi na životu.“* Popis imovine bez vlasnika i bez nasljednika obuhvaća rublje, tkanine, odjevne predmete, suđe, ali i ukrazne predmete za domove, poput gobelina.¹⁴⁷ Isto ustanovljeno za grad i okrug Osijek. Veliko skladište takve robe u Slavanskom Brodu, Strossmayerova 2, obuhvaća još dječje igračke, kuhala i veći broj radio-prijemnika.¹⁴⁸ U svim tim slučajevima radi se podjednako o robi sekvestriranoj zbog vlasnika koji se ne nalaze u zemlji, i o konfisciranoj robi, koja se stavlja pod sekvestar zbog postupaka protiv ratnih zločinacaca i(li) njemačkih domaćinstava. Ipak, u kutija 42-45 nalaze se niz primjera u kojima su prvovlasnici ostvarili svoje pravo na povrat imovine, ali i odluka o tome da se imovina preda *„bliskim srodnicima“*. Potonjim ovlaštenicima sudobi su napuštenu imovinu dosudili samo na korištenje i upravljanje, *kako se ne bi gomilalo bogatstvo u osobe, koje su ionako zbrinute*, kako glasi službeno obrazloženje.¹⁴⁹

Židovska bogoštovna općina u Zagrebu, koja je 1945. godina kao jedina židovska općina u Hrvatskoj proradila na okupljanju preživjelih i njihovoj reintegraciji, od početka komunističke vlasti podržavala individualne zahtjeve za povratom imovine. Naida Michal Brandl pronašla je u fondu „Židovske bogoštovne općine u Zagrebu“ (ŽOZ), pohranjen u Jevrejskom istorijskom muzeju u Beogradu, primjere podnesaka predatih Zemaljskoj upravi narodnih dobara (ZUND), te obrasce punomoći izdatih Židovskoj bogoštovnoj općini da podnositelje molbe za pobrat imovine zastupa pred sudovima i molba članova obitelji nestalih i stradalih osoba da im se dodijeli njihova ostavština:

¹⁴⁷ ibid. kutija 1, Upute za ONU Petrinja 25.3.1946.g.

¹⁴⁸ ibid. kutija 1, Upute za ONU Osijek 28.3.1946.

¹⁴⁹ HR HDA ZUND,

Adolf Herskowitz, Ruža Hoffmann, obitelj **Kern, Slavko Hirsch** (New York).

Tako je primjerice sačuvan dopis udovice Adolfa Herškovića, Ore Heršković, upućen Kotarskom narodnom sudu za Grad Zagreb, kojim ona temeljem spomenutog zakona traži uspostavu prvobitnog gruntovnog stanja i povrat kuće.

Sačuvan je i dopis Kotarskom narodnom sudu za Grad Zagreb, kojim Ruža Hoffman, r. Hibschi, ud. za Srećka, traži povrat knjižare i papirnice u Zagrebu, Masarykova 3, oduzete njezinom suprugu 1941. godine od strane Ponove i prodane Petru Frölichu. Adolf je 1942. godine ubijen od ustaše:¹⁵⁰

Dosjeje takvih podnesaka i njihove obrade od strane nadležnih sudova nalaze se i u Hrvatskom Državnom arhivu u Zagrebu, u fondu Zemaljske uprave narodnih dobara (ZUND). Bivši vlasnici imovine, rođaci ili potencijalni zakonski nasljednici javili su se čak iz SAD – a takve podneske sadrži fond *Javno tužništvo* (sic! Skraćeno JT) NRH) sa zahtjevima za povrat imovine bivših jugoslavenskih, a kasnijih američkih državljana)¹⁵¹. Nema podataka o tome da su službene osobe Židovske bogoštovne općine Zagreb polučili uspjeh. No, za precizan odgovor o utjecaju Židovske bogoštovne općine u Zagrebu na odluku administrativnih i sudskih organa valja još „pročešljati“ još dodatne fondove, poglavito one iz područja pravosuđa u Hrvatskom Državnom arhivu u Zagrebu. Za Državni arhiv u Rijeci mogu, nakon prvih uvida, ustvrditi da materijal prikazuje istu sliku, s time da – kako je Raoul Pupo¹⁵² otkrio – hrvatsko pravosuđe ondje osobito rigorozno djelovao, htio ujedno „rješavati“ talijanske zahtjeve za povrat imovine (negativno, u znaku tihog „protjerivanja“ talijanskog stanovništva. Talijanski rukovodioci velikih poduzeća, talijanski političari, istaknute ličnosti iz gospodarstva i kulture su na prve naznake takvih procesa pobjegli u Italiju).

¹⁵⁰ Naida MIHAL BRANDL, *Jews between Two Totalitarian Systems: Property Legislation*. U: *Review of Croatian History*. 11/2015, Zagreb 2015, Nr.1, 103-117. ovdje str.110. – ista: *Djelatnost Židovske bogoštovne općine u Zagrebu 1945-1946*. U: *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest*. Zagreb 2015 br 2, str.675-710, ovdje 680.

¹⁵¹ HR HDA, ZUND, kutije 42-45 HR HDA fond JT, kutije 14-20.

¹⁵² Raoul PUPO; Fiume. 234.

Je li se neka od međunarodnih židovskih organizacija javio jugoslavenskim vlastima sa zahtjevom da imovina napuštena od Židova zbog bijega ili zbog ubojstva pripada židovstvu? U savezničkim okupacijskim zonama Jewish Agency je kao zastupnik svih međunarodnih židovskih organizacija podnio takav zahtjev savezničkim vojnim vlastima. Saveznici su to odbili – Britanci, Amerikanci i Francuzi iz različitih razloga: Naročito Britanci bojali su se da će židovske organizaci je financirati cionističke ciljeve, useljenje u Palestinu. Francuski saveznici nisu namjeravali pridodati posebno značenje stradavanju Židova, niti Židovima za zasebnom entitetu (što ne bi odgovaralo njihovu sekularnom shvaćanju židovstva), nego „Holokaust“ tretirati kao jedan kompleks u sveukupnom stradavanju civila tijekom Drugoga svjetskog rata.¹⁵³ I jugoslavenske su vlasti Židove uvrstile u „manjine“ (a zbog malog broja poslijeratnih Židova oni su se vodili u rubrici „Ostali“). Uz to su se jugoslavenske vlasti ponosile time, što oni „razračunavanje“ s natruhom „Ancien règima“ uspijevaju isključivo vlastitim snagama, da u svemu, pa i u tome ne trpe nikakvo miješanje izvana.¹⁵⁴ Ni jugoslavenske vlasti „Holokaust“ nisu percipirale kao jedinstven zločin bez premca u povijesti, nego kao jedan od zločina počinjen iz „rasnih, vjerskih, nacionalnih i inih pobuda, a stradalnike kao „žrtve fašizma“.¹⁵⁵

Odgovor na ovo pitanje je potvrđan: Međunarodna loža B'nai B'rith zatražila je 1952.godine cjelokupnu imovinu zagrebačke lože B'nai B'rith i svih loža, te naposljetku imovinu i lože „Jevrejsko bolničko društvo“ u Hrvatskoj. Imovina se sastojala u gotovini i bankovnim ulozima, te u srebrnom menori. Židovska bogoštovna općina u Zagrebu odbio je taj zahtjev, ukazujući na postojeće zakone i zakonsku praksu neizdavanja novčanih vrijednosti. Za obredne predmete općina je nakon ispitivanja svih preživjelih članova ustvrdila da su oni odneseni, netragom nestali i „sigurno uništeni“.¹⁵⁶

¹⁵³ Dieter LILLEITH, Die Rückerstattung jüdischen Eigentums in Westdeutschland nach dem Zweiten Weltkrieg. Eine Studie über Verfolgungserfahrung, Rechtsstaatlichkeit und Vergangenheitspolitik 1945–1952. str-9

¹⁵⁴ Tomislav ANIĆ, Normativni okvir podržavljenja imovine Hrvatskoj/Jugoslaviji 1944-1946. U: Časopisu za suvremenu povijest (ČSP), br. 3., Zagreb 2008; 25-62; ovdje 30, 31. Kidrič je istaknuo da je „ekonomski suverenitet baza suvereniteta zemlje“.

¹⁵⁵ HR HDA, Zemaljska komisija za repatrijaciju NRH, fond 1514, kutija 2, HDA, Fasz. 2, Nr. 841 vom 27.12.1945; Nr. 77 vom 14.2.1946.

¹⁵⁶ HR HDA, JT, kutija 16, br. Pov. 478/52 od 8.11.1952.

Pogođeni represivnim mjerama komunističke Jugoslavije čak i na žrtve fašizma, neki se javljaju, ali nakratko, ili gube se bez traga:

Zagrebački trgovac krznom **Izrael Buki Alkalaj**, (r.1897. u Sarajevu). On je doduše preživio ustaški progon, zahvaljujući bijegu i interniranju u talijanskom logoru Kampor, iz kojeg je 1943. godine otišao u partizane. Od 1945. godine gubio mu se trag. Njegovu trgovinu i robu preuzeo je 1941. godine povjerenik.¹⁵⁷

Altarac Izrael, zvan Buki (čija se obitelj prije I.svjetskog rata iz Sarajeva preselila u Split, gdje se Buki afirmirao kao trgovac metalnim otpadom; 1945.godine se nije vratio (1943. godine pobjegao je u Italiju). Zato mu je sekvestrirana imovina 14.2.1946. godine.¹⁵⁸ On se ipak vratio, a samo za kratko: 1948.godine iselio se u Izrael, gdje je 1972. godine i umro.¹⁵⁹

Do 1948. godine izašli su još nadopune i izmjene zakona koji su po svoj prilici „zaokružili“ podržavljenje materijalne egzistencije stanovništva: *Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća* (donesen 6. prosinca 1946.¹⁶⁰)Tiho potkopavanje egzistencije malih trgovaca i obrtnika događalo se već prije toga, porezima kojima su im omogućavali privređivanje. Paul Schreiner, sinu Armina Schreiner (ubijenog 1941.godine u Jasenovcu; prije toga je oduzeta tvornica keramičkih pločica, koje su krasile i krase još javne zgrade Zagreba u secesijskom stilu, npr. Hrvatski Državni arhiv u Zagrebu) pokušavao izgraditi novu egzistenciju i okušati se u slastičarskom poslu. Porezni teret na privatnike ga je uvjerio da mu kao privatnom obrtniku nema budućnosti u Jugoslaviji, tako da se odlučio na iseljenje u Palestinu¹⁶¹.

Ovaj zakon iz 1948. godine zaokružio je i isključenje stranih državlja, kao i Jugoslavena koji se nisu odazvali Pozivima Predsjedništva AVNOJ-a na povratak i

¹⁵⁷ Popis sekvestracije imovine u HR HDA; ZUND; kutija 42; njegova biografija v. Židovski biografski leksikon .Ur. Ivo GOLDSTEIN et alt.,Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb: <http://zbl.lzmk.hr/?p=3066> sekvestrirane imovine ZUND KUTIJA 42, 43.

¹⁵⁸ . HR HDA, ZUND; kutija 42, broj ZUNDA:13189:Kotarski narodni sud Splt br. R.V.21/46 od 14.2.1946.godine. Sekvestar:

¹⁵⁹ Židovski biografski leksikon, <http://zbl.lzmk.hr/?p=3232>.

¹⁶⁰ ibid. 46,47.

¹⁶¹ Paul SCHREINER, Spašeni u Zagrebu. Erinnerung von Paul Schreiner 93f., Erinnerung von Ivo Reich 157-162; o zakonu: T.ANIĆ; Normativni okvir, 135.

repatrijaciju od 28. travnja 1945. godine.¹⁶² „Naredba o obavezu svih Jugoslavena u inozemstvu da se jave na registriranje radi organizacije repatrijacije» propisala je prijavu za repatrijaciju ili povratak u roku od četiri mjeseca od datuma objave naredbe. Dne. 23. kolovoza 1945. godine Narodna skupština DFJ donese „Zakon o oduzimanju jugoslavenskog državljanstva“ za one koji odbijaju povratak ili repatrijaciju, s gubitkom vlasničkih prava u Jugoslaviji. Uputa za provedbu zakona donešena je 15. rujna 1945. Tada je onima koji se do tada nisu uspjeli vratiti bez svoje krivice, rok od dva mjeseca od datuma izlaska upute. Napomena da povratak odnosno repatrijacija ne isključuje mogućnost naknadnog krivičnog postupka zbog sumnje u ratne zločine, zacijelo je odvratio izvjestan broj potencijalnih povratnika. No, oni koji su Jugoslaviju napustili tijekom rata i uspjeli otići u sigurnu imigracijsku zemlju, uglavnom su ondje izgradili novu egzistenciju: Fond „Javno tužilaštvo NRH“ u Hrvatskom Državnom arhivu zadrži podatke o emigrantima u SAD, uglavnom židovskih prezimena, koji su stigli u SAD tijekom rata. Ne radi se, dakle, o jugoslavenskoj ekonomskoj emigraciji iz predratnih godina, a u ovom fondu nisu obuhvaćeni ni emigranti – izbjeglice od komunizma, definirani kao „Hrvatska ustaška emigracija“ i „Slovenska radikalna antikomunistička emigracija“.¹⁶³ Židovi koji su se odselili u Izrael 1948.godine izgubili su sa državljanstvom FNRJ i vlasničko pravo nad nekretninama. Na osnovu čl.3 „*novele Zakona o nacionalizaciji*“ i prema tumačenjem Prezidijuma FNRJ od srpnja 1948. godine „nemaju pravo na naknadu za imovinu“. Imovina je prešla u vlasništvo FNRJ. Pravni savjet Prezidijuma je Javnim tužilaštvima obznanio da Izrael osobama koje su temeljem tog tumačenja izgubile svoja imovinska prava u Jugoslaviji, pripada naknada. „*Ovakvo stajalište nije prihvaćeno s naše strane*“, nastavlja Pravni savjetnik, no „*Izrael smatra da njegove pretenzije imaju ozbiljnu pravnu bazu. Stoga pri odlučivanju*¹⁶⁴ (...) *treba imati u vidu kao rezervu, da se eventualno može postaviti pitanje plaćanja vrednostiradi obeštećenja vlasnika*“.¹⁶⁵

¹⁶² Službeni list DFJ br. 30 od 28.4.1945; br. 64 od 23.8.1945.: A.M. GRÜNFELDER, „Displaced Persons“. U: Südstforschungen“ god.74, Regensburg 2015, str.81.

¹⁶³ HR HDA, JT, kutija 14-20, i passim u kutija do br. 50.

¹⁶⁴ Radilo se o odlučivanju o sudbini gradidlišta prijašnjih židovskih vlasnika u Vinkovcima.

¹⁶⁵ HR HDA, JT, kutija 17, br-Pov 84/53.

Zakonskim promjenama iz 1948. godine obuhvaćeni su svi strani državljani, strane ustanove, sve strane privatne i javne službe (Čl. 3). *Uputstvo za prenos vlasništva nacionaliziranih nekretnina stranih državljana, stranih ustanova ili stranih privatnih i javnopravnih osoba*¹⁶⁶ od 12. lipnja 1948. odnosilo se na razlučivanje nekretnina u Jugoslaviji, i to u urbanim sredinama (a ne privredno zemljište) - one su potpadale pod Zakon o nacionalizaciji – i privatnih poduzeća u smislu *Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća*. „Posebnost“ toga zakona je odredba da su za provedbu odgovorni ne samo profesionalni izvršitelji zakona, tj. dužnosnici i činovnici, nego svaki građanin: Takvu odgovornost je građanima naložila i Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, obvezujući stanovništvo na prijavu sumnjivih elemenata (otvorivši širom vrata za denunciranje)¹⁶⁷ U stvari: Svaki građanin/svaka građanka morali/-e su se smatrati odgovornim za prijavu svakog poslovnog objekta, svakog stranca ili strane ustanove, njihovih korisnika, ovlaštenika i korisnika prihoda. Obrasci poslani domaćinstvima za prijavu morali su se dostaviti u roku od 15 dana od datuma primitka. Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača imala je također ovlasti predložiti privremeni prijelaz neprijateljske imovine pod državni nadzor i upravu, ali još nije obuhvatio strane državljane i njihovu imovinu.¹⁶⁸

„(...) maksimalno iskorištavanje te imovine za plansku proizvodnju radi što bržeg i što uspješnijeg dobivanja pobjede u oslobodilačkom ratu i za stvaranje uvjeta za uspješnu ekonomsku obnovu i izgradnju Jugoslavije kao cjeline i svih njenih federalnih jedinica.“¹⁶⁹ To je glavni cilj komunističkog ophođenja s imovinom svojih građana: U tu svrhu se osumnjiče i proglašavaju „ratnim zločincem“ ili „narodnim neprijateljem“ osobe kojima se ništa u tom pogledu nije dokazalo.

Odluka o konfiskaciji i sekvestraciji imovine ratnih zločinaca, narodnih neprijatelja i drugih osuđenika pretočen je u *Zakon o konfiskaciji i izvršenju konfiskacije*. Zakon obuhvaća konfiskaciju imovine ratnih zločinaca, te konfiskacije na drugim osnovama. On uključuje I postupak s imovinom odsutnih osoba koje su u tijeku

¹⁶⁶ *Službeni list FNRJ*, 53/48.

¹⁶⁷ HR HDA, ZKRZ, fond 306, kutija 1 s raznim uputama. I ikrofilm br. Z-55/46 od 3.1.1946

¹⁶⁸ T.ANIĆ; Normativni okvir. 136.

¹⁶⁹ T.ANIĆ; Normativni okvir...36

okupacije nasilno odveli neprijateljiili su same izbjegle, Imovina koja je pod pritiskom okupacijskih vlasti prešla u vlasništvo trećih lica također je potpala pod sekvestar države. S formalnopravnog stajališta za vrijeme do donošenja presude imovina je pripadala osobi čija je imovina dolazila pod sekvestar. Iz toga proizlazi kako ta osoba nije imala nikakve mogućnosti raspolaganja svojom imovinom, nego je samo čekala presudu kojom će ostati bez nje. *Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća* (5.12.1946. godine; izmjene i nadopune 29.4.1948. godine),¹⁷⁰ *Zakon o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta iz 1958. godine, a trećom nacionalizacijom 1968. godine došlo je do nacionalizacije građevinskog zemljišta u gradovima i naseljima gradskog karaktera* – svi ti zakoni zaokruže podržavljenje u svim granama privrede: *Zakonom o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća* država se obvezala na naknadu u vrijednosti čiste aktive nacionalizirane imovine poduzećana dan preuzimanja. Naknada u gotovini mogla se izvršiti samo u slučaju odobrenja Vlade FNRJ i to u cjelini, djelomično, odjednom ili u obrocima.¹⁷¹

Izuzimanje od procesa nacionalizacije, koja je nekim povratnicima i oštećenima prethodnog režima oduzela egzistencije, Sabor NRH je odbrusio: *Nacionalizirano će biti nadoknađene kad se naknadno donese rješenje za sve, „posebnim općim pravnim propisima“*.¹⁷² Osobe koje su pretrpjele nacionalizaciju svojih poduzeća, nerijetko su ostale bez egzistencije, kad su nacionalizirana poduzeća proglašena „*poduzećima od Republikanskog značaja*“. Popisi samo za neke tvrtke navodi prijeratne vlasnike, židovske I nežidovske.

Molba Glück Ruže iz Karlovca , supruge bivšeg vlasnika Tvornice parketa Karlovac, Rudolfa Gl. “: Dne. 6.2.1947. Ruža piše da joj vrate barem njezin udio, što je imala dok je suprug bio živ, i poslije, kad ju je preuzela Komunistička partija. Od toga je školovalansvoje sina jedin a na Visokoj Komerrijalnoj školiu Zagrebu, te uzdržavale sebe, sina i staru svoju majku.¹⁷³

¹⁷⁰ HR HAD, Ministarstvo financija (MF), fond br. 283, kutija 45.

¹⁷¹ *Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća”, Službeni list FNRJ, br. 98, 6. XII. 1946., 1245 - 1247. T. ANIĆ, Normativi. 130.*

¹⁷² HR HDA, Sabor NRH, fond 1.278, kutija 1, br. 72/47 od 14.4.1947. Molba Glück Ruže iz Kakrllovca. , supruge bivšeg vlasnika Tvornice parketa Karlovac, Rudolfa Gl. ubijenog od ustaše nacionaliz.: ibid. br. 40/47.

¹⁷³ I supruga ubijenog Srbina je postala žrtvom nacionalizacije: Udovica Milka Gavrančić.Vlast nju upućuje na socijalnu službu. HR HDA, fond 1.78. kuitija 9. br. 333 od 4.2.1948. Zet joj je nestao u KZ Mauthausen, suprug u Jasenovcu, jedan sin u Lepoglavi. Nitko od njih se nije vratio. Njezine nekretnine, zemljište i oranice ostale su

Kohn Zdenka i Hiršl Zlata, bile su u logoru i u partizanima. bili su zaduženi otplatiti hipoteku na kuću uSZagrebu iz doba NDH, njihovoj žalbi protiv toga nije udovoljeno.¹⁷⁴

poharane od ratnih operacija. svejedno vlast smatra da od prihoda kćeri, službenica u ministarstvima, udovica s njima može živjeti.

¹⁷⁴ ibid. Sabor NRH 14.4.1947. br. 72/47.

V. Zaštita imovine jugoslavenskih emigranata –zaštita od inozemnih vlasti

U naprijed citiranom slučaju s kćeri švicarske firtme "Thonet", "Thonet-Mundus" u Varaždinu, koju je sud konfiscirao zato što je proizvodila za okupatora, Jugoslavenska i švicarska vlada je sa FNRJ dne. 27. studenoga 1948. godine sklopila sporazum o naknadi za nacionaliziranu i ekspropiriranu švicarsku imovinu u Jugoslaviji.¹⁷⁵

Vlade SAD i FNRJ su 19.7.1948. godine sklopili sporazum o novčanim potraživanjima SAD i njihovih državljana¹⁷⁶Jugoslavenska se vlada obavezala pružati potrebne informacije o potraživanjima građana SAD u FNRJ, „*kako bi se tačno utvrdila opravdanost pojedinih njihovih zahtjeva.*“ Iako integralni tekst tog sporazuma autorici nije bio dostupan, vladine službe u NRH nadležne za rješavanje zahtjeva za povrat imovine, morale su se držati određenih odredbi, pa se one I pojavljuju u predmetnim dokumentima. Jedna odredba određuje da Jugoslavenski i američki državljanini trebali bi biti potpuno izjednačeni glede nacionalizacije i drugih oblika rješavanja imovinskopravnih pitanja.¹⁷⁷ Njima su dvije zemlje regulirale povrat konfiscirane i nacionalizirane imovine jugoslavenskih građana, koje su tijekom rata stekli državljanstvo Sjedinjenih američkih državljana, a koji se nisu odazvali pozivu Predsjedništva AVNOJ-a od 28.travnja 1945.godine na repatrijaciju. Radi implementacije tog sporazuma nadležnost za imovinu bivših jugoslavenskih državljana u SAD prešla je od Javnih tužilaštvo u posebni Odjel Saveznog sekretarijata za inostrane poslove, u "Komisiju za zaštitu jugoslavenske imovine", a američku stranu zastupala je *Američka sekcija Komisije za međunarodna potraživanja u Jugoslaviji.*¹⁷⁸ To se u praksi ipak nije dogodilo, jer 1951.godine Jugoslavija je morala prihvatiti stalnog predstavnika Vlade SAD za američku imovinu u Jugoslaviji. Ona je radila do 1954. godine.¹⁷⁹ Do tada su prestavnici američkog Sekretarijata za inozemne poslove učestali dolazili u Jugoslaviju sa popisima vlasnika imovine u Jugoslaviji i ispitivali slučajeve nacionaliziranja imovine prije no što se potencijalni ovlaštenik za povrat mogao

¹⁷⁵ Službeni list FNRJ, br. 16., 23. II. 1949., 242.-244. 45 Isto. 831 TOMISLAV ANIĆ, Podržavljenje stranog kapitala u Hrvatskoj/Jugoslaviji 1945. – 1946. ČSP, br. 3., 819.-832. (2008).

¹⁷⁶ Službeni vjesnik Prezidijuma Narodne Skupštine FNRJ br. 25/51.

¹⁷⁷ HR HAD, JT, fond br. 421, kutija 16, br. 490/52.

¹⁷⁸ *ibid.* kutija 19, Pov. 43/54 od 22.1.1954.godine.

¹⁷⁹ HR HDA, JT kut. 19, Pov. 43/54 od 22.1.1954.

javljati. U svim navedenim slučajevima radi se o američkim državljanima jugoslavenskog, u nekima i austrijskog podrijetla, koji su se uselili u SAD tijekom rata, koji zato ne pripadaju ekonomskoj emigraciji jugoslavenskih radnika u Novi Svijet. Svi su se obratili američkim vlastima radi pomoći protiv jugoslavenskih vlasti koje su im konfiscirale imovinu ili ostavinu.

Pedesetih godina, u vrijeme naznaka liberalizacije političke klime u Jugoslaviji¹⁸⁰, ipak javili sa zahtjevima za povrat imovine:

Felix Auer iz Beča, vlasnik dionica Tvornice tanina, Sisak, nastojao je iz SAD doći do svojeg nasljedstva – uzalud, jer novac i novčane dokumente, kao ni potraživanja država nije prepustila privatnim vlasnicima.¹⁸¹

Sara Strasser je prije emigracije posjedovala kemijsku čistionicu u Koprivnici. Njezina potraživanja prema dužnicima nisu više naplativa, jer je čistionica zajedno sa „Društvom Danica a.d.“ za kemijsku industriju likvidirana 1945.godine, a kapital i oprema unijeta u novo poduzeće.¹⁸²

Rijedak slučaj: Židovka iz Pule, bez državljanstva **Nikolina Arona Emilia** dala je iz SAD potraživati svoju (u zahtjevu nespecificiranu) imovinu. U njihovu slučaju nadležnost Jugoslavioje nije bila neupitna, tako da je Javno tužilstvo u Puli moralo raščistiti ovo pitanje. Rezultat nije poznat.¹⁸³

Milton i Renee Fisher, državljani SAD, trebali su naslijediti nekretnine u Zagrebu, iza svojih rođaka: Fišer Mladen, Fišer Renata, Fišer Pavao, Fišer Eveline; Dragoner Eugen-Slatko i Dragoner Marta, te Gutmann Tomislav. Svi oni su izgubili svoje udjele u nekretninama „za vrijeme NDH iz rasističkih razloga“; upisane su u zemljišne knjige grada Zagreba kao vlasništvo NDH. Komunistička vlast je nakon izvjesnog vremena u smislu Zakona o postupanju s imovinom što su iz vlasnici morali napustiti (24.5.1945. godine) preuzela pod sekvistar i, kako se nitko nije javljao u primjerenom roku, 1948. godine definitivno upisala kao državno vlasništvo. Grad Zagreb je stanove preuzeo u stambeni fond grada.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Liberalizacija se pokazala na području krivičnog progona „ratnog zločina“, raspuštanje logora za popravni i za prisilni rad, te logora za Nijemce od 1949.godine (fond JT, kutija 20, br. 169/49.

¹⁸¹ HR HDA, JT kutija 16, br. 4316

¹⁸² HR HDA, JT, kutija 14, br. Pov.390/52 od 3.10.1952.

¹⁸³ HR HDA, JT, kutija 14, br. Pov.392/52 od 3.10.1952.

¹⁸⁴ HR HDA, JT, kutija 14, br.Pov.394/45 od 24.1.1953. Slični slučajeve u kutiji 16, Pov.399/52, Pov. 401/52 – dionice.

Vlado Radan (rođen kao Aladar Rechnitzer), industrijalac, među inima i dioničar Rafinerije Čaprag kod Siska, vlasnik nekoliko kuća u Zagrebu, među inima vila u stilu „Bauhaus“ u zagrebačkoj ulici Jabukovac, počasni konzul Grčke u Zagrebu, dioničar u petrokemijskim poduzećima, pobjegao je 1941.godine iz zemlje u Švicarsku i nije se više vratio. Njegova supruga Draga Radan i njegovi sinovi George (Božidar) i Tommy (Zvonimir) Radan, nastanili su se u New Yorku i stekli državljanstva SAD. Draga je 1951.godine podnijela zahtjev za povrat ciglane Žabno, tvrdivši da je poduzeće radilo i tijekom rata, i da je tvornica uništeno tek poslije „Oslobođenja“ uslijed lošeg upravljanja. Ured za zaštitu jugoslavenske imovine u inozemstvu je 22.6.1957. priznaje da su postrojenja iz Žabna poslana u Križevce i da su zalihe crijepova kao i sirovine godine 1948.godine također premještene u Gradsku fabriku cigli i crepa u Križevce, zato što je tvornica u Žabnu skoro potpuno uništena.¹⁸⁵

Zagrepčanka **Irene Huber**, u ime koje je Charles Sussmann nastupio kao podnositelj zahtjeva, ostvarila je pozitivno rješenje, bračni par Bondy za kuću u Dubrovniku i stanove u Zagrebu. Budući je njegov zahtjev stigao kasno, stanovi u najamnoj zgradi su ušli u stambeni fond grada Zagreba.¹⁸⁶ Slučajeve, za koje su posebni delegati američke administracije intervenirali u Beogradu pozivom na bilateralni jugoslavensko-američki sporazum iz 1948.godine, obrađivali su prije toga američki odvjetnici i na njihovo inzistiranje uključila se administracija.

Resse John potražuje imovinu tvrtke „Herman Deneš i Co.dd.“, tj. veletrgovinu staklenom robom, Zagreb, kao nasljedstvo svoje majke Elze Ross, jedne od dioničara tvrtke.¹⁸⁷

Bloch Frederik i Stein Richard, bivši vlasnici firme „Papiereos“ Zagreb, koju je 1941. godine likvidirao tadašnji direktor Adolf Waltuch, kasnije identificiran kao ratni zločinac od Centralne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača. Tvrtku je preuzela „Ponova“ i prodala drugom poduzetniku.¹⁸⁸ Bivši vlasnici dobili su za tvrtku određenu svotu na ime naknade ili otkupa „mašinerije“

¹⁸⁵ ibid. kut.21, Pov. 57/55 od 21.2.1955.

¹⁸⁶ ibid. kutija 17, br. 510/52 od 15.11.1952.

¹⁸⁷ HR HDA, fond 421, JT, kutija 16. Pov. 146/52 od 11.5.1953.godine.

¹⁸⁸ ibid. kut. 16, , bb. 3.12.1953.

i robe. Budući da su te novce iznijeli iz zemlje, Javno tužilaštvo im nije priznalo pravo na daljnje odštetne zahtjeve.¹⁸⁹

Feldman Kitty, Jugoslavenka u SAD, naslijedila je zgrade u Ožegovićevoj ulici 18 u Zagrebu iza svoje majke Rifke, koja je umrla u Izraelu. No, vlasništvo nad zgradama je u vrijeme NDH stekao hrvatski državljanin. Godine 1947. konfiscirana je njemu ova imovina i prenesena na državu, iako je trebala biti vraćena živućim nasljednicama- no sud je smatrao da je bolje da pripada državi nego stranim državljanima.

Obitelj Guttman, bivši vlasnici Šumske industrije Belišće, tražila je odštetu za svoje poslovnice u slavonskim gradovima,

Georg Eres trebao je naslijediti tvornicu gumenih proizvoda „RIS“, Zagreb. Sud je odobrio odštetu, ali samo za tvornička postrojenja, i to na bazi cijena 1938. godine.¹⁹⁰

Milan Freund i druge zahtijevali su svoje udjele u „Tvornici papira“, Zagreb;

R. Beecher-Witt trebao je naslijediti Tvornicu parketa i pilanu u Karlovcu.

Rudolf Stiasny želio je isplatu dionica poduzeća „Tivar“ (Tekstilna konfekcija) Varaždin, **Otto Anninger** bio je dioničar poduzeća „Duga Resa“ (predionica i tvornica pletene robe); „Jugoslavenski Metro Goldwyn, „Unitas“, „Thonet Mundus d.d. Varaždin“ trebali su biti isplaćeni za prijelaz u jugoslavensku državu.

Louis Rothschild imao je potraživanja prema Opštoj hrvatskoj kreditnoj banci“. ¹⁹¹

Tvornica „Stock Brandy Medicinal d.d.“ u Požegi, bila je „kći“ Distilleria Stock S.A“ iz Trsta, u vlasništvu braće **Bruna Morpurga Morela** i **Lionela Morpurga** od 1932. godine. Godine 1942. fašistička Italija je braći Morpurgo oduzela tvornicu na temelju talijanskog rasnog zakona, koji je Židovima zabranio držanje korporacija. Braća Lionel su u studenom, 1943. godine pobjegli iz Splita i naposljetku nastanili se u New Yorku, te stekli državljanstvo SAD. Tvornica „Stock Brandy Medicinal d.d.“ u Požegi razvila se u najveću jugoslavensku tvornicu čokolade, bonbona, biskvita, brendija i drugih destiliranih pica. Poduzeće

¹⁸⁹ ibid. kutija 16, br. 399/52 od 9.10.1952.

¹⁹⁰ ibid kutija 9, Pov. 134/52 od 14.11.1942.

¹⁹¹ HR HDA, JT, kutije 17 i 19.

posjedovalo je tvorničke i stambene zgrade od ukupno 50.000 četv. metara, strojeve, uređene urede, inventar, gotovinu u bankama, račune za naplatu i drugih vrsta imovine potrebnih za poslovanje. Republikanska Još pod kraljem je Italija 1946. godine poništila odluke fašističke države i obeštetio braću Morpurgo iz Splita¹⁹² i njihove suvlasnike, Mompugove iz Slobodnog teritorija Trsta za imovinu u Splitu i za 50% dioničke mase tvornice u Požegi na dan kapitulacije Italije (8.9.1943.). Tvornica u Požegi nacionalizirana je 5.12.1946. godine. Tada je vrijednost ukupnog dioničkog portfelja jugoslavenske tvrtke iznosila 12.500 dionica, po 200 dinara, tj. 625.000 dinara (od ukupno ca. 14 milijuna dinara), a aktiva iznosila su 28.776.555,16 dinara. Vrijednost prostorija bivši su vlasnici procjenili na 12 milijuna dinara – previsoko o ocjeni jugoslavenske strane, jer se prema njenom mišljenju uzimalo kao osnov cijena izgrađenog prostora, ne vodeći računa o trošnosti zgrade. *Računalo se, dakle, čisto po kapitalističkim vrijednostima ekonomije*, kritički se izjašnjavalo Javno tužilaštvo NRH. Tvrtka je imala još i dva ralića zemljišta (što u procjeni nije bilo uzeto u obzir) Međutim, Javno tužilaštvo Jugoslavije se uopće nije složilo s procjenom, smatrajući da se jugoslavenska imovina ne može procjeniti po kriterijima kapitalističkog prometa nekretnimama i pokretninama, nego po kriterijima kontroliranog tržišta, a procjenjena vrijednost ne može nadmašiti korisnu vrijednost u okviru jugoslavenske planske privrede, te valja uzimati u obzir dotrajalost opreme i inventara, trošnost, nemogućnost nabavke rezervnih dijelova, radne i higijenske prilike. Jugoslavenska je strana vrijednost inventara snizila na cijenu starog željeza, a dionički paket tvornice procjenila tek na nešto više od 3,7 milijuna (umjesto 14 milijuna) dinara ili ca. 74.800 US dolara. Lionel Morpurgo prosvjedovao protiv jugoslavensku procjenu, jer po njemu nije uzimala u obzir pravu ili tržišnu vrijednost, inventar, vrijednost zaštitnih žigova, patenata i nije prihvatio jugoslavensku procjenu, jer je po njemu bila u raskoraku s međunarodnim pravom. Pozivajući se na Američko-jugoslavenski sporazum iz 1948. godine, zatražio je za tvornice u Požegi Lionell 10.400.000 dinara ili 208.000 dolara plus naknadu za sve gubitke uslijed nepriznavanja mu prava, 18.720 dolara

¹⁹² Obitelj Morpurgo iz Splita bila je stara, patricijska obitelj iz Splita. Prezime se izveo iz (navodnog) porijekla iz Mariborga (Marburg). Obitelj Morpurgo je s drugim židovskim poduzetnicima (npr. Obitelji Stock) godine 1900osnovali tvornice za raznorazne građevinske materijale u Splitu i okolici. Iz njih je nakon nacionalizacije nastao kombinat „Dalmacijacement“. Duško KEČKEMET, Židovi Splita. Split 1971, 124, 125. Članovi razgranate obitelji Morpurgo djelovali su u Trstu i u Rimu, među ostalim u službi židovske humanitarne udruge DELASSEM:

ili 226.720 dinara. Jugoslavenska je strana uložila „*Zahtjev za zaštitu zakonitosti*“ protiv američke intervencije u korist Morpurga, tj. ukinuće rješenja Okružnog suda u Slavonskom Brodu, i vraćanje zahtjeva nadležnom sudu da ga nanovi raspravlja.¹⁹³ Nema podataka o tome kada i na koji način predmet riješen. Ni u jednom od iznesenih problematičnih slučajeva dosuđena je strancima nekretnina.

Dne.12.2.1951. godine potpisan je američko-jugoslavenski *Memorandum „o postignutoj saglasnosti između jugoslavenske i američke vlade o sudjelovanju delegata SAD na licu mjesta „u pribiranjju svih informacija i podataka, relevantnih za odštetne zahtjeve po bivšoj američkoj imovini koja je prešla u ruke FNRJ. Javni tužioc FNRJ putem javnih tužilaca republika upozoravao je sve okružne i kotarske javne tužioce sastavljanje očevidnika imovine državljana SAD jugoslavenskog podrijetla predstavlja obavezu iz međunarodnog sporazuma koja mora biti ispunjena u utvrđenim rokovima“, zbog čega se oni opominju da daje prioritet njihovim zahtjevima , da ih smatraju „hitnim stvarima“ („hitno“ potcrtano) i da ih riješe u roku od najviše dva mjeseca, izuzevši u naročito „opravdanim slučajevima“*. Trebalo je rješavati zasebno poljoprivredno zemljište, stambenih i industrijskih zgrada, te drugih građevinskih objekata.¹⁹⁴ Dne. 25. kolovoza 1951. stigao je u Zagreb američki delegat Vlade SAD, koji je s izaslanikom Vlade FNRJ, Vasilijem Prendijom pregledavao imovinu po spiskovima. Pratio ga je opunomoćenik UDBE iz Zagreba. Tada je rješavao zahtjeve za povrat zemljišta vlasnika iz Karlovca, Gline, Siska s okolnim mjestima. Glede procjene zemljišta Javno tužilaštvo NRH je dobilo upute iz Beograda da delegatu priopće kako se vrijednost zemljišta ne može procijeniti, jer u Jugoslaviji nema redovitog prometa nekretninama putem kupoprodaje. Rješavanje odštetnih zahtjeva američkih državljana nakon obilaska američkog predstavnika zapelo je jer je jugoslavenska strana baš po pitanju zemljišta bila naročito zainteresirana za njegovu nacionalizaciju, pa je dala naročito pedantno provjeravati „državlanski status“ dotičnog vlasnika i stvarno postojanje američkog državljanstva; gdje god je postojala mogućnost da se podnositelj zahtjeva „svojata“ kao „još uvijek jugoslavenski državljanin“, odšteta je bila odbijena zbog zakonom utemeljene nacionalizacije.¹⁹⁵

¹⁹³ HR HDA fond 421, kutija 9, br. jR 16/48

¹⁹⁴ HR HDA, Fond Javno tužilaštvo NR Hrvatske (JT), fond br. 421, kutija 2, broj Pov.301/52-2 od 1.8.1952.

¹⁹⁵ HR HDA, Fond Javno tužilaštvo NR Hrvatske (JT), fond br. 421, kutija 2, broj Pov.301/52-2 od 1.8.1952.

Taj isti „oprez“ Pravni savjetnik Prezidijuma FNRJ preporučio je svim službama i vlastima nadležnim za pitanje odštete ili povrata nacionalizirane ili konfiscirane imovine, kad se radilo o jugoslavenskim građanima iseljenim u Izrael. Gubitak državljanstva je pogodio one koji su se iselili iz Jugoslavije 1948. organizirani. Oni su izgubili i svoje nekretnine (prema čl. 3 izmjene Zakona o nacionalizaciji) Za njih je Izrael vršio stanovit pritisak na jugoslavenske vlasti za povrat ili naknadu – a Jugoslavija je ustrajavala u odbijanju bilo kakve naknade ili povrata. Ne bi li otupio Izraelski pritisak, Pravni savjetnik Prezidija (Dr. Milan Bartoš) preporučio je svim nadležnim službama strogo razlučivanja između iseljenika u Izrael 1948.godine zbog gubitka državljanstva, od drugih jugoslavenskih iseljenika u Izrael koji državljanstvo nisu izgubili, već ostali Jugoslaveni. Za njih je i dalje važio Zakon o postupanju s imovinom što su je vlasnici morali napustiti (24.5.1945. godine). Ako je neki vlasnik prije odlaska u egzil imenovao opunomoćenika ili pravnog predstavnika, imovina se već više ne smatra „*napuštenom*“.¹⁹⁶

Brojni jugoslavenski imigranti u Izraelu uspjeli su isposlovati mogućnost nasljeđivanja u Jugoslaviji.¹⁹⁷ **Rueben Freibenger**, unuk bračnog para Ante i Anke Freibenger, sinu Dr. Miroslava Freibengeru (predsjednika Židovske bogoštovne općine u Zagrebu do 3.5.1943. godine) koji su zajedno sa sinom stradali u „nacističkom logoru“, dobio je pravo nasljeđivanja. Njihova kuća u Zagrebu podržavljena je od vlasti NDH kao židovska imovina. Nakon dolaska komunista na vlast, kuća je stavljena pod državnu upravu (čl. 1 i čl. 6 Zakona o postupanju s imovinom od 24.5.1945.g.) u cilju vraćanja bivšim vlasnicima odnosno njihovim zakonskim nasljednicima: Kotarski sud za II. i III. rajon grada Zagreba dosudio je kuću zakonskom nasljedniku, maloljetnom Ruebenu Freibengeru, unuku bivših vlasnika. Kako se unuk nalazio u Palestini, zastupao ga je u Zagrebu Dr. Oskar Fišer. Zato je u sudsku odluku stavljena zabrana otuđivanja i opterećivanja nekretnine, sve do povratka maloljetnika u Jugoslaviju. Financijski odsjek Narodnog odbora u Zagrebu je na dan 7.7.1948. porez na nasljedstvo (do tada ca. 37.000 dinara) naplati iz stanarine podstanara u kući. Međutim, pojavio se izvrstan Gorian Petar i postavio je zahtjev za dodjelu ostavštine Freibengerovih, navodivši da je on njihov sin, Srečko Freibenger. Nije

¹⁹⁶ HR HDA, JT, kutija 18, br. Pov.83/53 od 18.2.1953.

¹⁹⁷ Naida Mihal Brandl, [Jews between Two Totalitarian Regimes: Property Legislation. U: Review of Croatian History, Zagreb 2015, br. 1.103-127.](#)

donio dokument kojim je mogao potvrditi identitet sa Srečkom Freiburgerom, a iz smrtovnici proizlazi da ostavitelji nisu imali još jednoga sina pored Dr.Milana.¹⁹⁸ Vlasnik je mogao nasljeđivati, ali ne i dobiti naknadu za to da kuća ostaje lokalnim vlastima za njihov stambeni fond i naknade za održavanje.

Jugoslavija je izraelskim državljanima godine 1955. odobrilo pravo nasljeđivanja u Jugoslaviji (pritisak udruga jugoslavenskih Židova u Izraelu smekšao je jugoslavenske pravnike). Uključivanje izraelskih državljana u hrvatski Zakon o povrat imovine oduzete u vrijeme jugoslavenske komunističke vladavine iz 1996. godine s izmjenama zakona 1999 i 2002.godine i dalje je otvoreno i bolno pitanje u bilateralnim odnosima između Republike Hrvatske i Izraela.¹⁹⁹

I s Italijom Jugoslavija je morala riješiti imovinskoppravna pitanja vezana uz židovsku imovinu: Kad je Jugoslavija preuzela teritorije dodijeljene joj od Mirovne konferencije u Parizu 15. veljače 1947. u Parizu i Londonski mirovni ugovor 1954. godine (Slovensko Primorje, Istru i Zadar)²⁰⁰, Jugoslavija je morala pristati na „optiranje“ stanovništva talijanskog jezika na tim prostorima.²⁰¹ Član 19 Mirovnog ugovora s Italijom obezbuje Jugoslaviju na priznanje prava na opciju za talijanske državljane svim državljanima čiji je razgovorni jezik talijanski, a koji su imali stalno mjesto boravka, na dan 10.juna 1940. na predmetnim teritorijama, tj. na teritorijama ustupljenim od strane Italije drugim državama, pa prema tome i našoj. Nedoumica je nastala zbog toga, što su građani talijanskog maternjeg jezika i državljanstva, ali „jevrejskog podrijetla“, na dan. 10.6.1940. godine zbog rasnih zakona važećih u Italiji od 17.9, a Ukazom br. 1728 od 17. veljače1938. godine već bili izgubili talijanskog državljanstva. Takvim osobama su jugoslavenske vlasti u Puli odbili pravo na opciju. U citiranom Biltenu se obrazlaže zašto je ta odluka bila „nepravilna“, iz slijedjećih razloga: „Sama Italijanska vlada ukinula je fašistički ukaz od 17.2.1938. godine (o oduzimanju talijanskog državljanstva

¹⁹⁸ HR HDA, fond 421, JT,, kut. 16, Pov. 115/52 od 26.9.1952.

¹⁹⁹ Narodne novine RH, br. 92/96 i 92/99.Ljiljana KARLOVIĆ ĐUROVIĆ; Zakon o naknadi za imovinu oduzetu za vrijeme jugoslavenske komunističke vladavine – Praksa Upravnog suda Republike Hrvatske. U: *Zbornik Pravnog fakulteta Sveuč. u Rijeci*. Vol 29, br.1 (1991), Zagreb 2008. Autorica nije uzela u obzir izmjene 2002.godine, koje u čl.1 omogućavaju strancima podnijeti zahtjev za povrat odnosno odštetu, da bi to pravo u daljenjem tekstu opet derogirale.

²⁰⁰ Pitanje granica između Italije i Jugoslavije regulirano je člancima Mirovnog ugovora 1947.br. 11 i 12.

²⁰¹ Bilten Državnog sekretarijata za inostrane poslove, „o slučajevima iz međunarodne prakse FNRI“ u svom broju od 18.11954.godine. U HR HDA, fond 421, kutija 20, Pov. 123/54 od 20.6.1954.

licima jevrejske narodnosti)“ i vratila im talijansko državljanstvo Ukazom br. 25 od 20. januara 1944. (na zahtjev Ujedinjenih Nacija, koji je i sastavni dio i uvjet Primirja). Mirovnim ugovorom utvrđeno je da im se vrati talijansko državljanstvo pod uvjetom da su na dan 10.6.1940. stvarno imali „domicil“ na priključenoj teritoriji²⁰². Odredba iz čl.19 Mirovnog ugovora u Parizu 1947. godine odražava se i na imovinskopravne odnose. Pitanje imovine javnog značenja regulirano je čl.12, st.2 i predviđa međusobno izručenje svih predmeta imovinskopravnog značenja. I židovski građani iz područja što ih je Italija morala prepustiti Jugoslaviji, spadaju pod „optante“ i moraju dobiti pravo na opciju, tj. na iseljenje u poslijeratnu Jugoslaviju.²⁰³ Naposlijetku, čl. 75 obvezuje Italiju načelno na povrat sve imovine otuđene od talijanskih dužnosnika i predstavnika pod prisilom, ratnim i okupacijskim pravom (čl.75 odnosi se na sve Savezničke i pridružene države kojima je Italija bila, na strani Hitlerove Njemačke, neprijatelj i ratna strana.)

Za optantsku imovinu Jugoslavija je Vladi Italije prema Sporazumu između FNRJ i Italije o definitivnom reguliranju svih uzajamnih obaveza ekonomskog i financijskog karaktera koje proistječu iz Ugovora o miru i sukcesivnih sporazuma, zaključenom 18. prosinca 1954. u Beogradu, ratificiranom Zakonom o ratifikaciji navedenog sporazuma iz 1954. godine isplatila naknadu.²⁰⁴ Na osnovu toga sporazuma talijanski građani nemaju prava na naknadu ili povrat iz Zakona o povratu imovine oduzetu u vrijeme jugoslavenske komunističke vladavine iz 1996. godine.

²⁰² ibid. čl. 19., kutija 20, Pov 123/54 od 20.6.1954. -HR HDA, fond 421, kutija 21, Pov2/55 od 10.1.1955. i Pov 36/55 od 22.1.1955.

²⁰³ Mirovni ugovor između Saveznika i pridruženih zemalja s jedne strane, Italije s druge strane potpisan je u Parizu 10.2.1947. i stupio na snagu 15.9.1947.godin: Imovinskopravna pitanja regulirana su čl. 12, st.4 i , čl.74,75, 76.- Italija je Jugoslaviji na ime reparacija isplatila 125 milijuna \$ (Grčkoj 105 milijuna, Albaniji također).Izvor: Quellen: Die Friedensverträge in deutschem Wortlaut, Verlag Lambert, Schneider, Heidelberg 1947. Iz.Heidelberg 2009.

²⁰⁴ Ljiljana KARLOVIĆ ĐUROVIĆ;

VI. Zakon Republike Hrvatske vezano uz naknadu imovine oduzete židovskim vlasnicima (1941-1945-1996/1999) – postulat i kritika hrvatskog zakonodavstva

Jugoslavija je i sa drugim bivšim „Osovinskim silama“ i njihovim saveznicima sklopila ugovore kojima je rješavalo pitanje imovine njihovih državljana i državne imovine: S Njemačkom, gdje je jugoslavenski zahtjevi za odštetom za jugoslavenske žrtve i njemačku odgovornost i za ustaške zločine zasjenila njemačke zahtjeve.²⁰⁵ Pitanje odštete je definitivno riješeno sporazumom od 10. prosinca 1974. godine: Jugoslavija je dobila 700 milijuna DEM kao kredit na 30 godina.²⁰⁶ Posebna zadovoljština za njemačke Židove koji su između 1933-1941. godine transferirali imovinu u Jugoslaviju i tu imovinu izgubili 1941 i 1945. godine, nije eksplicitno postavljeno (što je bilo i složeno pitanje, jer su njemački Židovi u nacističkom zakonodavstvu zbog napuštanja Njemačke automatski izgubili njemačko državljanstvo. A državljanstvo im je oduzeto i na temelju Nürnberških zakona).

Austrija je još 1945. godine direktivom Narodne vlade NRH bila pravno izjednačena s Njemačkom. Konfiskacije izvršene do tada nad Nijemcima, pogađale su i „Nijemce austrijskog podrijetla“ sve do 1949. godine, kad je direktivom Narodne vlade NRH obustavljena represija nad Nijemcima..²⁰⁷ I s Austrijom je Jugoslavija riješila pitanje odštete za „austrijsku imovinu u Jugoslaviji“. Austrijski „Državni ugovor“ od 15. svibnja 1955. godine (točni naziv: Bečki Državni ugovor) riješio je austrijska prava na naknade za svoju nacionaliziranu imovinu u Jugoslaviji.^{208 209}

²⁰⁵ O cjelokupnom kompleksu odštetnih pregovora između Jugoslavije i SR Njemačke v. Zoran JANJETOVIĆ; *Od Aušvica do Brijuna. Pitanje odštete žrtvama nacizma u jugoslavensko-zapadnonjemačkim odnosima*. Zagreb 2007.

²⁰⁶ Z. JANJETOVIĆ; *Od Aušvica do Brijuna*. 136.

²⁰⁷ *ibid.* fond 42, Pov. 164/1951 i Pov. 514/49 od 16.8.1949.

²⁰⁸ Gerald Stourzh, *Oesterreichs Weg zum Staatsvertrag und zur Neutralitaet*. (26.10.2018).

http://www.demokratiezentrum.org/fileadmin/media/pdf/stourzh_staatsvertrag.pdf

²⁰⁹ Rješavanje pitanja austrijske imovine sa FNRJ prema Austrijskom Državnom ugovoru (Bečkom Državnom ugovoru) sa savezničkim i pridruženim državama od 15.5.1955. godine i daljnji razvitak v. *Bundesgesetzblatt Jahrgang 1962 ausgegeben am 20. juli 1962 47.Südk*

Sutkinja Upravnog suda Republike Hrvatske opisala je dileme i pitanja iz sudske prakse, te se osvrće na odbijene zahtjeve stranih državljana za uključivanjem u krug ovlaštenika na povrat odnosno odštetu. Prema njoj, zakonodavaoc je uzima u obzir Zakon o ophođenju s imovinom što su je vlasnici morali napustiti (24.56.1945. godine) i na odredbi da se prijašnjim vlasnicima morala vratiti imovinu oduzimanu od 6. travnja 1941. godine na dalje. *„Međutim, kako je prema odredbama tog Zakona (članak 3.) i ostalih Zakona bio predviđen niz zapreka vraćanju te imovine, dobar dio te imovine nije bio vraćen vlasnicima niti im je dana naknada. Na taj način je tim i ostalim zakonima legalizirano oduzimanje učinjeno od 1941. godine pa nadalje, od okupacijskih vlasti, vlasti nezavisne državne Hrvatske ili drugih vlasti ili osoba.(...)“* Upravni sud smatra da upravo tu imovinu koja nije vraćena već je prešla u državno vlasništvo, ima u vidu Zakon o naknadi za imovinu oduzetu za vrijeme jugoslavenske komunističke vladavine iz 1996.godine, pa ista može biti predmetom vraćanja u smislu odredbe članka 1. stavka 1. tog Zakona. Povrat strancima je po stavu Upravnog suda moguć jedino uz sklapanje posebnog međudržavnog ugovora. Sutkinja Karlović Đurović smatra „(...) da će Upravni sud Republike Hrvatske u najskorijoj budućnosti morati preispitati navedeno pravno shvaćanje.“²¹⁰

Fazit

Odluka Predsjedništva AVNOJ-a zadala je načine, na koji je antifašistička Jugoslavija namjeravala otklanjati natruhe fašističkog sustava izgraditi svoj nastanak i razvitak. Obeštećivati se na račun imovine svojih neprijatelja i ratnih protivnika bio je jedan cilj – glavni i nadređeni, raison d'etat. Zadovoljština za oštećene – za pojedince nije jugoslavenskim vlastima bila prioritet. Židovska sudbina je, poglavito u prvim poslijeratnim godinama, velik tabu.

Povrat imovine otete pojedincima uklopio se u plan: Predsjedništvo AVNOJ-a je povrat imovine čak izrekom utvrdio u svojoj „Odluci“ od 21.11.1945.godine: Iako se najveće skupine oštećenih – Židovi, Srbi, Romi, anitfašisti, komunsti – u „Odluci“ izrekom ne spominju, formulacije i opis „napuštene imovine“, „pod pritiskom okupatora“ dovoljno su jasne, premda je povrat imovine stavljen u nepovoljan kontekst: sekvestracije i konfiskacije imovina ratnih zločinaca i

²¹⁰ Lj.KARLOVIĆ ĐUROVIĆ, Zakon. (2008), str.15.

„Nijemaca“, kao kolektiv koji je apriori „osuđen“ na kazneno oduzimanje imovine. Povrat imovine je i pretočen u tekst Zakona – Zakon o postupanju s imovinom koju su njegovi „sopstvenici“ morali napustiti (24.5.1945. godine) ključni je dokument.

Slovo zakona je jedon, njegova provedba druga stvar: Uspoređujući izrečenu volju za povrat imovine i za obeštećivanje u slučaju da povrat u naturi nije moguć, zaključila sam da je „raison d'etat“, namirenje potreba države. Štoviše: Prvi zakoni, oni doneseni 1945. godine, ostavljaju prostor za ponovno izgrađivanje uništenih privatnih života. Što je vrijedme odmicalo, poglavito nakon usvajanja novog Ustava FNRJ godine 1946., zakoni sve rigidnije sjeću mogućnosti privatnog privređivanja i uzdržavanja, oduzimaju osnove egzistencije preostalim malim obrtnicima i trgovcima, stežu обруč državne kontrole čak i nad vitalnim potrebama.

Uz represivno zakonodavstvo valja imati na umu i „ljudske mane“, beskrupulozne suvremenike koji su 1941.godine gomilali do čega su mogli doći iz opljačkanog židovskog imetka (kao da im bez njega nije bilo života). Bez grišnje savjesti pisali bi molbe za dozvolu kupnje židovskih trgovina, kuća, radionica – a 1945.godine pišu skrušena pisma novoj vladi NRH da im dozvoli zadržati kupljene objekte i nastaviti privređivati njima. Tu su i činovnici koji „svojima“ gledaju kroz prsted: sve je to vidljivo osujećivao pravedno zadovoljavanje prava oštećenih osoba

Ispunjavanje „Odluke“ ovisilo je ne samo o odlučnosti nadležnih tijela u samoj Jugoslaviji suzbijati zlorabu; na nju su utjecale i vanjske prilike, međunarodne okolnosti. Iz inozemstva se javljaju preživjeli sa zahtjevima da im se vrati oduzeta imovina, kad je Jugoslavija već donijela odgovarajuće zakone. Jugoslavija se u tom pogledu odjednom našla između čekića i natkovnjaka: Poslije 1948.godine, kad je politika morala izlaziti na kraj s posljedicama sukoba s Moskvom, kad je tražila (i dobivala) potporu sa Zapada, Jugoslavija je morala nešto i pružati. No, povrat imovine privatnim osobama – takve zahtjeve unatoč intervencijama američkih predstavnika i postojanja bilateralnog ugovora, teklo je kao iz kapaljke: S Izraelom, kamo je pobjegao velik postotak jugoslavenskih Židova koji se nisu htjeli uklopiti u komunistički sustav, ugovor o pravu nasljeđivanja u Jugoslavii ostavljenih imovina ostvaren je tek 1955.godine.

Represija, u tome je postojala jednakost i ravnopravnost u socijalističkom sustavu. „Žrtve fašizma“ – o njima država vodi računa: ali to su žrtve Narodnooslobodilačkog rata, pali borci, borci općenito. „Holokaust“ nije percipiran kao zaseben fenomen, nego kao jedan vid brutalne borbe okupatora i njihovih domaćih pomagača. Još manje je zakonodavaoc shvatio da je oduzimanje materijalne, gospodarske egzistencije, koja je u ustaškom režimu prethodilo fizičkom istrebljenju, sastavni dio „Konačnog rješenja“. Da zakonodavaoc to nije uočio i shvatio, da je objekte „Konačnog rješenja“ izjednačavao sa svim ostalim „stradalnicima“ (kojima je također pružao tek manjkave odštete i zadovoljštine), čine jugoslavensko rješenje za povrat/odštetu zamjenom jedne nepravde drugom. Komunistička Jugoslavija, međutim, nije postupala ni mnogo lošije od demokratskih društava izgrađenih pod kontrolom Saveznika: U Njemačkoj, Austriji, Italiji...svugdje su se opet dobro snalazili krvnici i progonitelji. – A glede načelne volje i spremnosti države da uopće vodi računa o žrtvama fašističkog terora, komunističku Jugoslaviju čak izuzetno pozitivno razlikuje od bivših članica „Osovinskih sila - naročito od Austrije, koja se, čvrsto držeći se „Moskovske deklaracije“ o „Austriji – prvoj žrtvi Hitlerove agresije“, žilava suprotstavljala svakom zahtjevu za povrat otete Židovske imovine (zaboravljajući da je „Moskovska deklaracija“ u nastavku teksta naglašava, kako Austrija za svoje sudjelovanje u ratu na strani Hitlera mora snositi odgovornost, i da će je Saveznici mjeri po njezinoj volji pružati satisfakciju pravim žrtvama nacizma“. Jugoslavija je poduzimala korake – ali je ostala dužna žrtvama. „Istočni grijeh“ Jugoslavije ponavljale su nove države nastale nakon sloma Jugoslavije. Republika Hrvatska nije uzimala u obzir da su nežidovski stanovnici u državi 1941-1945 naspram Židovima nastupali ne samo kao privatne, . Na njima su se bogatile državne vlasti, ustanove i ustaške te nacionalsocijalističke formacije, kao i okupatori, te je zato povrat židovske imovine obavezala i državu i porezne obveznike-izravne korisnike židovske imovine, kao i prekupce, kupce iz treće ruke i izravne te neizravne profitere tih transfera, koji su morali pustiti iz ruke svoje dobitke. Ovakav bi morao izgledati model - u praksi je došlo do zaborava tih žrtava i do trulih kompromisa²¹¹.

²¹¹ U tom pogledu vidi nabrojene mane u tekstu [CRNIĆ Jadranko \(pripr.\)](#) Konfiskacija, nacionalizacija, ratna dobit, agrarna reforma, kolonizacija i drugi oblici prisilnoga prestanka vlasništva; Zakon o pretvorbi društvenog poduzeća. Pripremio Jadranko CRNIĆ Uz suradnju Ana-Marije KONČIĆ. Zagreb 1991.

POPIS ARHIVSKE GRAĐE(
Hrvatski Državni arhiv, Zagreb ²¹²

Fond 313, Zemaljska uprava narodnih dobara (ZUND9

Fond **283** Ministarstvo financija NRH (MF NRH)

Fond 306, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Glavni urudžbeni zapisnik (ZKRZ GUZ), mikrofilmovi i kutije

Fond 1522, Zemaljska komisija za repatrijaciju (ZKRH),

Fond 206 i 207, ZAVNOH Mikrofilm Z-2687-ZM 26/15

Fond 421, Javno tužništvo NRH

Fond 292, Ministarstvo socijalne politike NRH

Fond 1078 Prezidijum Sabora NRH

Fond 278, Sabor NRH

Fond 279, Prezidijum Narodne vlade Hrvatske

Fond 1780, Privatni arhiv Rudija Supeka

²¹² Poredani su po nadležnosti i sadržajnosti za zadanu temu

POPIS LITERATURE

ALTARAC HADŽI RISTIĆ Mira, El Shatt. U: J. DOMAŠ. *Glasovi, sjećanja, život*. Zagreb 2015
 ANIĆ Tomislav, Normativni okvir podržavljenja imovine u Časopisu za suvremenu povijest (ČSP), br. 3., Zagreb 2008.

ANIĆ Tomislav, Podržavljenje stranog kapitala u Hrvatskoj/Jugoslaviji 1945-1946 na primjeru poduzeća Thonet Mundus d.d. u većinskome švicarskom vlasništvu. ČSP god.39, br.1-2, Zagreb 2008, str. 25-62. (819-832)

ANIĆ Tomislav, Povijest poduzeća „La Dalmatienne“ - imovinsko-pravne mijene. U: Radovi - Zavod za hrvatsku povijest, vol. 48, 2016. str. 405-426 , 417, 420, 421

file:///C:/Users/User/Downloads/RZHP_48_25_ANIC_405_426.pdf. ANSCHLUSS
 (Der

Anschluss Österreichs an das Deutsche Reich):

<http://www.demokratiezentrum.org/themen/demokratieentwicklung/1918-1938/anschluss.html>

Austrijska imovina:
<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000674>

BAŽDAR Zdenka, Arhivsko gradivoi Zemaljske uprave narodnih dobara:
 U <https://hrcak.srce.hr/file/312820>

BLUMENWITZ Dieter, Okupacija in revolucija v Sloveniji (1941-1946) Mednarodna pravna študija. Ljubljana-Wien 2005 /njemački izvornik: Okkupation und Revolution in Slowenien (1941-1946). Eine völkerrechtliche Untersuchung

[BRANDL Naida Mihal, Djelatnost Židovske bogoštovne općine u Zagrebu 1945-1946. U: Radovi – Zavod za hrvatsku povijest, god. 47, br. 2, Zagreb 2015, str.675-710](#)

[BRANDL Naida Mihal, Jews between Two Totalitarian Regimes: Property Legislation. U: Review of Croatia History, Zagreb 2015, br. 1.103-127.](#)

[BRANDL Naida Mihal, Židovski identit/i u Hrvatskoj nakon Drugog svjetskog rata. Kratak pregled , Zagreb 2016, 183-184.](#)

BUNDESGESETZBLATT Jahrgang 1962 Ausgegeben am 20. Juli 1962 47. Stück
 (Bundeskanzleramt Wien, Rechtsinformationssystem RIS): BUNDESKANZLERAMT-RECHTSINFORMATIONSSYSTEM (RIS):

<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000674>

CRNIĆ Jadranko (pripr.) Konfiskacija, nacionalizacija, ratna dobit, agrarna reforma, kolonizacija i drugi oblici prisilnoga prestanka vlasništva; Zakon o pretvorbi društvenog poduzeća. Pripremio Jadranko CRNIĆ Uz suradnju Ana-Marije KONČIĆ. Zagreb 1991.

ČULINOVIĆ Ferdo, Prvi kongres pravniha Narodne Republike Hrvatske. Na: <http://hrcak.srce.hr/file/124534>. 2016.g./kStr.173-254.□

DOMAŠ Jasminka, *Glasovi, sjećanja, život. Prilog istraživanju povijesti židovskih obitelji*. Zagreb 2015.

FINGER Jürgen, Sven KELLER, Andreas Wirsching: *Vom Recht zur Geschichte. Akten aus NS-Prozessen als Quellen der Zeitgeschichte*. Göttingen 2009, [ISBN 3-525-35500-9](https://www.isbn-international.org/product/9783525355009).

GEIGER Vladimir, Nijemci i Austrijanci u Hrvatskoj od 1945.do danas. <https://hrcak.srce.hr/file/312685>. 1996.

GEIGER Vladimir, Nestanak Folksdojčera- Zagreb, str. 71.-84 Vladimir GEIGER. Folksdojčeri, Pod teretom kolektivne krivnje- Osijek 2002, str. 121.-123.

GOLDSTEIN Ivo, Zagreb 1941-1945. Zagreb 2011 GOLDSTEIN Ivo, Zagreb 1941-1945. Zagreb 2011

GOLDSTEIN Slavko, *1941: Godina koja se vraća*.²Zagreb 2007

GRAHEK RAVANČIĆ Martina, [Djelovanje Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača na području Zagreba u razdoblju od 1944. do 1947. godine](https://www.hrcak.srce.hr/file/124534) Zagreb 2011.

GRAHEK RAVANČIĆ Martina, Narod će im suditi: Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača za Zagreb 1944-1947. Zagreb 2013

GRAHEK RAVANČIĆ Martina, • [Djelovanje Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača na području Zagreba u razdoblju od 1944. do 1947. godine](https://www.hrcak.srce.hr/file/124534) Zagreb 2011.

GRAHEK RAVANČIĆ Martina, Ustrojavanje organa nove vlasti: Državna/Zemaljsk komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača – organizacija,

ustroj, djelovanje. U: *Historijski zbornik*, br. 66 (Zagreb 2013), br. 1, str. 149-172.

GRÜNFELDER Anna, [\(DOC\) Organizacija repatrijacije iz Jugoslavije](https://www.academia.edu/38776138/Organizacija_repatrijacije_iz_Jugoslavije).https://www.academia.edu/38776138/Organizacija_repatrijacije_iz_Jugoslavije

GRÜNFELDER Anna Maria, Titova Jugoslavija i holokaust. U: <https://www.autograf.hr/titova-jugoslavija-i-holokaust-2/>; 20.2.2017

GRÜNFELDER Anna Maria, Logoraške sudbine; Kampor na Rabu - Pod prozorima Randolpha Churchilla. U: *Novi Omanut*, br. 139, 11.5.2019 Logoraške sudbine: Kampor na Rabu

HAMMERMANN Gabriele, Zwangsarbeit für den Verbündeten.

HOFINGER Niko, Maneks Listen. Ein Roman. Innsbruck 2018

JANJETOVIĆ Zoran, Od Aušvica do Brijuna. Pitanje odštete žrtvama nacizma u jugoslavensko-zapadnonjemačkim odnosima. Zagreb 2007

KATIĆ Zdravko, Djelovanje Suda za zaštitu nacionalne časti Hrvata I Srba u Hrvatskoj. Radovi Zavoda za hrvatsku povijest HAZU u Zadru, br.60/218, Zadar 2018 S. 351-385.

KARAKAŠ OBRADOV Marica, Saveznička bombardiranja Srijema u Drugom svjetskom ratu: www.cpi.hr/download/links.hr/7334, 531-550 KISIĆ KOLANOVIĆ, Nada, Začeci društvenovlasničkih odnosa na oslobođenom području SR Hrvatske u toku narodnooslobodilačke borbe. Časopis za suvremenu povijest (ČSP), br 1, Zagreb 1986, 1-17

KARLOVIĆ ĐUROVIĆ Ljiljana, Zakon o naknadi za imovinu oduzetu za vrijeme jugoslavenske komunističke vladavine – Praksa Upravnog suda Republike Hrvatske. U: *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*. Vol 29, br.1 (1991), Zagreb 2008.

KEČKEMET Duško, Židovi Splita. Split 1971.

KLINGER William, Teror narodu. Povijest Ozne. Titove političke policije. Zagreb 2014

KNEŽEVIĆ Snješka – Aleksandar LASLO, Židovski Zagreb. *Kulturno-povijesni vodič*. Zagreb 2011/5771.

KOROV Goran, Proboj Srijemskog fronta. Na. http://www.antifasisticki-vjesnik.org/hr/prenosimo/6/Proboj_Srijemskog_fronta/149/12.4.2017N

LILLEITH Dieter. Die Rückerstattung jüdischen Eigentums in Westdeutschland nach dem Zweiten Weltkrieg. Eine Studie über Verfolgungserfahrung, Rechtsstaatlichkeit und Vergangenheitspolitik 1945–1952.

MAGDIĆ Ivanka, Sumari inventar Zemaljske uprave narodnih dobara. Hrvatski Državni arhiv Zagreb 2008

MAKEK Sonja, ud. BAR-SELA (r. KERŠNER), Povijest moje obitelji. U. J. DOMAŠ; *Glasovi*.....181-190

MATICKA, Marijan, Zakonski propisi o vlasničkim odnosima u Jugoslaviji (1944–1948). U: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 25 (1992), 123-148. MAYER Ljubomir, Tragom jedne skoro izgubljene priče. In: Jasminka DOMAŠ; *Glasovi*, sjećanja, život. Prilog istraživanju povijesti židovskih obitelji. Zagreb 2015. S. 251-262

MDR (Mitteldeutscher Rundfunk, Leipzig): MDR-Zeitreise: Ein Handschlag geht um die Welt. 24.4.2020 [zeitreise/der-handschlag-an-der-elbe-ausstellung-torgau100.html](http://www.mdr.de/zeitreise/der-handschlag-an-der-elbe-ausstellung-torgau100.html)

MOSKOVSKA DEKLARACIJA : [://www.ibiblio.org/pha/policy/1943/431000a.html](http://www.ibiblio.org/pha/policy/1943/431000a.html)

MILO Zeev (Vladimir MILLER), Im Satellitenstaat Kroatien. Eine Odyssee des Überlebens. 2. iz. Konstanz 2011

ODLUKA [Odluka Predsjedništva AVNOJA](#),

POLIĆ Branko, Imao sam sreću (Autobiografske zabilješke 1.11.1942-24.12.1945). Zagreb 2006

QUELLEN: Die Friedensverträge in deutschem Wortlaut, Verlag Lambert, Schneider, Heidelberg 1947. Iz. Heidelberg 2009.

RADELIĆ Zdenko, OZNA/UDBA: O razvitku obavještajnog sustava. Zagreb 2017.

RADELIĆ Zdenko, OZNA/UDBA: popisi neprijatelja i njihova kategorizacija S P , Čbr. 1., 59.-99. (Zagreb 2017)

SCHREINER Paul, Spašeni u Zagrebu. *Sjećanja troje preživjelih srodnika na hrvatski Holokaust*. Zagreb 2014

SEIDLER Franz, Kriegsverbrechen und Partisanenkrieg im Völkerrecht. von Prof. Dr. Franz W. Seidler anlässlich der 20. Bogenhausener Gespräche am 08.03.2003. www.danubia.de/media/Inhalt/PDF/prof_dr_franz_seidler.pdf

SIROTKOVIĆ [Hodimir](#), Konstituiranje ZAVNOH-a. U: Časopis za suvremenu povijest, [Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu](#), Zagreb, God. 5. (1973.), Br. 3., str. 37. – 53.

STOURZH Gerald, Oesterreichs Weg zum Staatsvertrag und zur Neutralitaet. (26.10.2018).

http://www.demokratiezentrum.org/fileadmin/media/pdf/stourzh_staatsvertrag.pdf

Bundesgesetzblatt Jahrgang 1962 ausgegeben am 20. juli 1962 47.Sück

Bundeskanzleramt-Rechtsinformationssystem (ris):

<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000674>

SUNDHAUSSEN Holm, Holm SUNDHAUSSEN, Geschichte des Balkanraumes als Migrationsgeschichte.Theoretische Überlegungen und Herausforderungen. Jahrbuch 2013,Nr.42, S.213-242, ovdje 213.

<http://www.anubih.ba/godisnjak/god42/40.31.pdf>

UNRRA: <http://proleksis.lzmk.hr/55933>, ažurirano 98.5.2013

VELEBIT Vladimir, Moj život. Zagreb 2015

VODUŠEK STARIČ Jera, Kako su komunisti usvojili vlast 1944-1946. Zagreb 2006.

YEOMANS Roy, Purifying the Shop Floor.Kastner and Oehler Department Store As a Case Study of Ayanisation in Wartime Europe. [www.academia.edu/38133133/purifying_the_shop](http://www.academia.edu/38133133/purifying_the_shop_floor) 12.1.2019

floor

ZEMALJSKO ANTIFAŠ. VIJEĆE HRVATSKE Dokumenti (1.1.1945-215.7.1945.), Zagreb 1985. 20

SADRŽAJ

Sažetak:	3
I. Samoinicijativni povraci	7
II. Židovska prava u normativnim temeljima „narodne vlasti“	12
II.1. Temeljni dokumenti – pretočeni u zakone	
II.2. Dileme i problemi u provedbi	15
II.3. „Tumačenja“- Provedbene upute	22
III. Implementacije normativnih osnova	31
III.1. Stihijsko rješavanje imovinskopravnih problema	
III.2. Prijelazno razdoblje – razdoblje „Sekvestra“	36
III.3. Konfiskacije	39
IV. Napuštena imovina u nasljednom pravu	45
V. Zaštita imovine jugoslavenskih emigranata –zaštita od inozemnih vlasti	53
VI. Zakon Republike Hrvatske vezano uz naknadu imovine oduzete židovskim vlasnicima (1941-1945-1996/1999) – postulat i kritika hrvatskog zakonodavstva	62
POPIS ARHIVSKE GRAĐE	66
POPIS LITERATURE	67
